

ÍZELÍTŐ

Egynémely nevezetes
anekdota Deák Ferencről

A paksi Telkes Gazdaság
szervezete és működése

Koszorús László, egy paksi
kézimunka-előnyomó

Kurosawa Akira Ran c.
filmjének makro-
strukturális elemzése

A rettenet színházá

Még most is ég a tűz

Kikelet

Határon túli magyar
középiskolások tíz olvasó-
táborára Cseresznyés-
pusztán

Paksi költők versei

Egy kiállítás képei

Kézimunka előnyomáshoz használt nyomódúcok

Egynémely nevezetes anekdota Deák Ferencről

Válogatta: Hanol János

Deák Ferenc személyes érdeke

Deák Ferenc 1873 elején, mikor már betegeskedni kezdett, egyszer a képviselőház folyosóján szivarozgatott.

- Talán a rossz levegő űzte ki a teremből? – kérdezte tőle egy képviselő.
- Nem, - felelte az öreg úr - hanem mikor személyemet is érintő ügyeket tárgyalnak, akkor nem szeretek bent lenni.
- De hát ma nem tárgyalnak effélét!
- Dehogy nem! A kiszolgált altisztek ellátásáról van szó.

A falu jegyzője

Deák Ferenc nem szerette báró Eötvös József A falu jegyzőjének célzatát: a megyei visszaélések túlzott festését; s mikor e mű 1845-ben megjelent, így szólt valakihez:

- Látott ön már valaha lódoktor-könyvet? Az előlapra rendesen egy ló képe van nyomtatva, s annak minden porcikája felosztva és számokkal megjelölve. A számok mindegyikéhez magyarázat járul a különféle betegségekről. Tehát az egész ló csupa betegség, olyan ló pedig nincs a világon. De Magyarországon sincs olyan megye, amelyet A falu jegyzője rajzol, tudniillik minden porcikájában nyavalyás. *(Ellenőr, 1873)*

Sámuel könyvéből

A képviselőház egy ülésén egy baloldali képviselő át talált menni a jobb oldalra. Deák Ferenc megfogta:

- Kérdeznék tőled öcsém valamit, de nem teszem, mert megfelelhetnél rá a Bibliából.
- Csak kérdezze, bátyám, - sarkallta a képviselő - mert biz én nem tudom könyv nélkül a Bibliát, s így könnyen elmaradhat a felelet.
- Hát azt kérdezném, - mosolygott az öreg úr - mit keres Saul a próféták között? S erre te azt felelhetnél: elindultam keresni az atyám szamarait és íme megtaláltam őket. *(1873-iki lapokból)*

A mák

Deák Ferenc egyszer a hatvanas években lement sógorához, Oszterhueber (Tarányi) Józsefhez Zalába, Pusztaszentlászlóra. Igen elcsüggedve találta rokonát.

- No mi baj? – kérdi tőle.
- Sok, nagyon sok. A repce elfagyott, a juhba métely esett. Szomorú idő, éhen veszünk.

Egynéhány hó múlva az öreg úr ismét lemegy sógorához, s azt kérdi:

- No hát éhen veszünk-e?
- Micsoda? Húsz éve nem volt ilyen termésem. A tisztabúzám nyolcvanöt-fontos, a repce csak úgy omlott, a kukoricát alig bírom hordani, gyapjú is van bőven.
- Hát akkor miért búsultál egynéhány hónappal ezelőtt olyan nagyon, mikor ilyen jóra fordult minden?

Erre a sógor egyet gondolkozik, s azt feleli rá:

- Úgy ám, de mák mégse lett! *(Fővárosi Lapok, 1873.)*

Deák Ferenc népszerűsége

Albert Millaud francia újságíró 1872-ben Budapesten járván, kópék kezébe került: mikor Deák Ferencnél akart tisztelegni, a gonoszok valami ál-Deák Ferenchez kalauzolták; mert a boldogtalan galus e találkozás után azt írta, hogy a magyar haza bölcse nyúlánk, magas, alig ötvenéves férfiú, s vállat verő selyem haja van! De ennél is mulatságosabb az, mikor az alapos francia azt írja, hogy a nagy hazafi népszerűségét azon is észre lehet venni, hogy Budapesten Deák nevét egy ucca és egy tér viseli, meg egy újság is: a Mátyás Deák (volt itt akkor egy ilyen című katolikus élclap). "Lám – mondja Millaud – Párizsban még nincs Thiers című lap!"

A régi ismerős

A takarékoságáról örökké híres Zsedényi Ede 1874-ben, mielőtt Emsbe utazott volna, meglátogatta Deák Ferencet, s tudva, hogy hölgyek is vannak a háznál, frakkot öltött.

- Valóban jól esik – mondá az öreg úr – ilyen régi ismerőssel annyi idő után újra találkozni!
- Bizony Feri bácsi – felelte Zsedényi – mi már jó régi ismerősök vagyunk.
- Nem rólad van ám szó – folytatta az öreg úr mosolyogva -, hanem erről a frakkról, amelyet először harminc évvel ezelőtt mutattál be az udvarnál.

A régi ismerősök

József főherceg 1848-tól, tehát gyermekkorától egész 1867-ig nem találkozott Deák Ferencel. A honvédség főparancsnokává való kinevezése után egy nap a Nádor uccán sétált valakivel, és távolabb megpillantotta Deákot. Mindjárt odament, kezét nyújtott és örömét fejezte ki, hogy jó színben látja. Deák nem tudta kivel beszél; azért csak általánosságban kérdezte:

- Hát kegyed most itt van?
- Igen – felelte a főherceg – fölcsaptam honvédnek.
- No, az derék dolog; isten áldja meg!

Ezzel elváltak. A herceg elbeszélte találkozását gróf Andrássy Gyulának, és azt is említette, hogy nem ismert rá az "öreg úr".

Andrássy nemsokára azt mondja Deáknak:

- Ekkor s ekkor sétáltál a Nádor uccán.
- Igen.
- Megszólitott egy katonatiszt!
- Igen.
- Nem ismerted?
- Nem.
- De én tudom ki volt!
- Jó.

Minthogy kíváncsiságot nem kelthetett, a gróf megmondta, hogy a' bizony József főherceg volt. Deák röstellte, hogy oly félvállról bánt a főherceggel, és nem sokára tiszteletlátogatást tett nála. Természetes, hogy József főherceg kitűnő szívességgel fogadta őt, és ha mentegetődni akart, a beszéd egyébre fordított. Másnap József főherceg egész váratlanul visszaadta a látogatást az Angol királynőben.

(Vadnai Károly)

A két párt

- Ön irigylendő ember – mondta Ferenc József 1865 végén Deáknak – nagyobb pártja van, mint nekem.
- Én pedig – válaszolta Deák – szerencsés vagyok felséged pártjához tartozni.

Deák Ferenc és az újságírók

Mikor 1872-ben szó volt róla, hogy a balközép beleolvad a Deák-pártba, a sajtó igen erősen hátszta a híreket és nyakra-főre közölt minden mendemondát. Az egész képviselőház nevetett e buzgóságon, s végre maga Deák is gúnyolódott rajta.

- Kálmán - mondta egy nap Ghyczynek - mi ketten a múlt országgyűlés alatt, így tizenkét óra tájban ki szoktunk menni valahova. Jer tartsuk fenn e praxist ezen az országgyűlésen is. Meglátod milyen fúziót vezércikkhez ki belőle valamelyik lap.

És aztán kimentek valahova. És aztán egynéhány óra múlva már olvasható volt egyik lapban: Deák és Ghyczy mily hosszasan értekeztek. *(Egykori lapok)*

Deák Ferenc reggelije

Deák Ferencnek egészséges korában az volt a szokása, hogy se nem vacsorált, se nem reggelizett. Ha azt kérdezték tőle, mit vacsorált, azt felelte:

- Semmit.
- Hát reggelire mit eszik?
- Azt, ami vacsoráról megmaradt.

Deák Ferenc szójátéka

A pótlóvasási törvényt tárgyalták a képviselőházban. A kérdéses törvényt arról traktál, hogy háború esetén kénytelenek a honpolgárok lovaikat eladni.

- Már most csak attól függ a dolog - jegyezte meg Deák Ferenc -, hogy sikerüljön az ellenség get lóvá tenni, s akkor jó pénzért túlradhat rajta az ember háború esetén.

Folyamodás Deák Ferenchez

Deák Ferenchez 1868-ban egy ember, folyamodást intézett, hogy az ismeretes befolyásánál fogva eszközölné ki a kormánytól, hogy egyszer ő is - nyerhessen a lutrin.

A békák

Mikor már derengeni kezdett az új alkotmányosság hajnala, voltak, akik azt kérdezték:

- Ha minden hivatalt és állást ismét a haza fiai foglalnak el, mi lesz akkor a cseh és morva beamterek özönével?

Deák erre azt mondta:

- Ha a gazda magasabb gazdasági és közegészségi szempontból kénytelen egy mocsarat lecsapoltatni, vajon gondolhat-e azzal, hogy mi lesz a mocsár békáival?

Tóth Kálmán szerint ezt Deák így mondta:

- A mocsarak kiszáritásakor soha sem kell azon töprenkedni, hogy hová lesznek majd a szegény békák és a víz fenekén élő bogarak. Hány mocsarat száritottak már ki, s fenekükön egyetlen egy döglött békát vagy bogarat sem találtak; tudja isten, azok úgy - elmásznak.

"Körülbelül"

A hatvanas évek vége felé történt. Kiment egyik este Deák Ferenc a szabadelvű klubból és kereste a kalapját a szögön. Nem találta. Amint keresi, ránéz egy mellette álló képviselőtársára, Besze Jánosra, akinek a fején meglátja a kalapját. Azt mondja Deák Ferenc Besze Jánosnak:

- János, ez az én kalapom!

Besze János leveszi a kalapot a fejről, megismeri és így szól:

- Igaz bátyám, körülbelül egyforma a mi fejünk.

Deák Ferenc erre azt mondta:

- Körül lehet, de belül nem!

(Széll Kálmán a képviselőház 1901. nov. 27-iki ülésén a jelenet tanújának mondta magát)

Két Deák-anekdota eredete

Méltóztatik ismerni azt az anekdotát, mikor Deák Ferenc az ötvenes években egy faluba érve, egy paraszttól megkérdezi: szabad-e abban a községben dohányozni; s a polgár azt feleli: "Szabad kérem, de tisztességes ember nem teszi."

Hát ez az anekdota régibb, meg nem is egészen úgy esett meg, aztán az is kérdés, hogy csakugyan benne volt-e Deák Ferenc?

A Bécsben megjelent "Sokféle" 1833 februárius 12-iki számában ugyanis a csekélységek című rovatban szórul szóra ez olvasható:

Egy országútban eső Sz. nevű falun hajtatott keresztül N. úr nem régiben. A fogadó előtt megállapodván – minthogy ebéd után volt – nem szállt le kocsijáról; azonban szeretett egyet dohányozni. Az ott báméskodni szokott pórserreg között megpillantja a helység bíróját, aki kurtaszájú pipájából ugyancsak mohón pöfékelt.

– Bíró gazda – kérdi N. úr – szabad-e itt az uccán dohányozni?

– Igenis, – felelte dohányzás közben – hanem biz' azt becsületes emberek nem szokták cselekedni.

A másik anekdota az, hogy a haza bölcse a negyvenes években egyszer azt mondta:

– a philosophia olyan, mint a só; minden eledelben benne kell lennie, de maga az nem enni-
való.

Biz' ez sem egészen így van. Igaz története az, hogy 1867-ben egy szélsőbaloldali füzet azzal vádolta a Deák-pártiakat, hogy még az akadémiai tagok választását is ők eszközlik ki, pártérdek szerint. Erre a vádra a Magyarország című lap a következő anekdotával felelt:

Deák Ferencet 1866 telén megkérdezték egy az Akadémia bölcséleti osztályába jelölt úr felől. Azt felelte:

– Nem avatkozom a philosophiai osztály dolgaiba. Különbben is szerintem a philosophia olyan, mint a zsír: jó ha van belőle minden ételben, de magában véve nem igen élvezhető.

Az első honvédhuszár-század

Mikor az első honvédhuszár-század 1868-ben először vonult fel Budára, Döry János százados a csapatot visszafelé a Vigadó épülete mellett vezette be a Deák-uccába. Az Angol királynőnél "jobbra nézz"-t vezényelt a kapitány, s a huszárok fölnezve az erkélyre, ott látták Deák Ferencet, ki a köszöntést fejbólintással viszonzta. E jelenetnek érdekes története volt, mint az akkori lapok beszélték. Ugyanis 1854-ben, a Bach-uralom gyászos idejében, amint Deáknál néhány bús hazafi a haza viasztalan jövőjéről szólt, s maga az "öreg úr" is egész csüggedten beszélt, Döry volt honvédszázados egész bizalommal mondta:

– Fogadni mernék bátyám, hogy lát még engem elvonulni ablaka alatt honvéd-századom élén.

Az öreg úr tréfás nyíltsággal szólott: hogy tán elment az esze. Döry azonban megmaradt jó hiténél.

– Adja isten, hogy igazad legyen, s ha az lesz – folytatá az öreg úr – meg is vendégelem a századot.

S amit nem hitt, az – lelkének örömeire – mégis megtörtént. Másnap aztán csakugya megvendégelte a századot.

A nagy zseb

Az ülés végén a Ház ruhatárában a szolga, tévedésből Lónyay Menyhért, a volt pénzügyminiszter felső kabátját adta Deáknak. Az öreg úr csak nézi, nézi a felöltőt, éppen olyan, mint az övé, felpróbálja, éppen jó. De majd aztán leveti, észreveszi a tévedést, s visszaadja a kabátot.

– Hasonlít az én kabátomhoz, de mégsem az. Igen nagy a zsebe.

A fiumei cápa

Deák Ferenc utolsó nyarát unokaöccse Nedeczky István villájában töltötte a Városligetben, s ide meghítt emberein kívül egyéb tisztelői is kimentek őt szórakoztatni. Akkor még szívesen elbeszélgett, elanekdotázott és örömet hallgatta a tréfákat.

Nagy kedvence volt Beöthy Aldzsi. Egy délután az "öreg úrnál" találtam. Pár nap ezelőtt érkezett meg egy fiumei kirándulásról. Az "öreg úr" egyebek közt azt kérdezte tőle:

- Láttál-e cápát?
- Nem láttam urambátyám, mert nincs.
- Ki mondta neked azt, hogy nincs?
- Egy olasz halász.
- Hát hogyan beszéltél vele? Tudsz olaszul?
- Nem tudok, de azért mégis megértett.
- Mit mondtál neki?
- Azt kérdeztem, hogy "avéte capató?" és megértette.
- Nagy bolond vagy Aldzsi – mondá az öreg úr nevetve.

(Huszár Imre)

Az ereklye

Deák Ferenc, bárha nagy dohányos volt, mindig hatkrajcáros kabanosz szivarokat szítt. Báró Sina csináltatott ugyan az ő számára finom havanna szivarokat, de Deák Ferenc ezekkel csak vendégeit traktálta. Ő továbbra is megmaradt a hatkrajcáros szivar mellett.

Emich Gusztáv gyakran járt hozzá, és az öreg úr mindig megkínálta egy kabanossal. Emich a szivart diszkrétül zsebre dugta és elvitte haza, a többi ereklyéi közé. Egyszer azonban Deák rajtakapta, amint eldugta a szivart és haragosan rákiáltott:

- Hohó! Miért nem szívja el?
- Elteszem ereklyének, ha meg méltóztatik engedni.
- Nohát nem engedem meg. Nem szeretem az ilyen ünnepelteseket. Szíjja el rögtön!

Emich elpirulva válaszolta:

- Kérem a kabanosz ereklyének nagyon jó, de ha már itt kell elszíni, akkor kérnék inkább a Sina-féle szivarból...

Hunyadi Jancsi fia

Deák Ferenc többször megróttta azt a nálunk nagyon elharapódzott szokást, hogy sokan a nyilvánosság előtt is kicsinyített keresztnevükön emlegették az embereket. Egyszer egy vidéki úrfi volt nála és mindig csak Eötvös Pepit és Kemény Zsigót emlegette.

Az öreg úr hallgatott. De egyszer midőn valaki kérdezi, hogy mit adnak a színházban, csak megszólal:

- Hunyadi Lacit, a Jancsi fiát.

Az anekdoták forrása: Magyar Anekdotalikinc, VI. kötet

Gyűjtötte és magyarázza: Tóth Béla

Budapest, Singer és Wolfner kiadása (valamikor a századforduló körül)

A paksi Telkes Gazdaság szervezete és működése

(I. rész)

Mint arra Petercsák Tivadar több írásában is rámutatott, a tradicionális népi állattartás kutatásának forrásai között fontos helyet foglalnak el a jobbágyfelszabadítást követően az egykori jobbágyok és zsellérek közös erdő- és legelőhasználatát irányító birtokközösségek működésére vonatkozó ismeretek.^[1] Ezen ismeretek gyarapításában a szóbeliségből gyűjthető adatok mellett elsősorban a volt úrbéres közbirtokosságok, majd legeltetési társulatok fennmaradt iratanyagai lehetnek segítségünkre. Bár az ilyen jellegű iratok feltárására, ismertetésére, helyenként elemzésére tett kísérletek az utóbbi két évtizedben jelentősen megszorodtak^[2], a törvényi szabályozás^[3] ellenére számos – jogszokáson alapuló – egyedi vonást felmutató paraszti legelőhasználat egy újabb helyi változatának bemutatása talán nem lesz haszontalan szószaporítás. Dolgozatomban az önmaga meghatározására a Paksi Telkes Gazdaság, illetve Paksi Telkes Polgárság megnevezést használó paraszti közbirtokosság szervezetét, gazdálkodását kívánom röviden bemutatni, elsősorban a társaság fennmaradt iratai, kisebb részben pedig a településen végzett néprajzi adatgyűjtés segítségével.

Bár az általam vizsgált s paksi Városi Múzeum történeti dokumentációs adattárában őrzött iratanyag^[4] részben a szakirodalomban eddig bemutatott dokumentumokhoz hasonló irattípusokat (közgyűlési jegyzőkönyvek, pástorszerződések stb.) tartalmaz, az iratok tekintélyes mennyisége és főként korai keletkezésük a legeltetési közbirtokosságok működéséről eddig közzétett néprajzi ismeretek bővítésére, árnyalására is lehetőséget ad. Szemben ugyanis az eddigi vizsgálatok forrásául szolgáló viszonylag csekély mennyiségű^[5], esetleges és többnyire a 20. század első feléből származó iratanyaggal, a Telkes Gazdaság feliratú ládában a paksi múzeumba került, közel 1500 oldalnyi iratanyag legkorábbi darabja a legeltetési jogok alapdokumentumának tekinthető 1841-es birtokkönyv, a gazdasági szervezet működésére közvetlenül utaló legkorábbi iratok pedig az 1860-70-es évek fordulójáról származnak. (1869-ből két darab nyugta, 1871-ből egy közgyűlési jegyzőkönyv, 1872-ből pedig több pástorszerződés is maradt ránk).

A paksi Telkes Gazdaság megalakulása

Mindjárt előláróban leszögezhetjük tehát, hogy a Paks történetét feldolgozó monográfiában a telkes gazdák 1895-ös alapszabályát a "kapitalizálódó, majorsági konkurenciával szembeni" szervezkedésként értelmező szerző alapvetően téves, félreértésen alapuló képet fest a paksi Telkes Gazdaság megalakulásáról és működéséről. A hivatkozott forrás ugyan valóban 1895-ben keletkezett^[6], ez azonban csupán a Paksi Telkesbirtokosság módosított alapszabályzata, amelynek megszerkesztésére az 1894. évi XII. törvénycikk rendelkezései

^[1] pl. PETERCSÁK 2000, 2001

^[2] pl. ÁCS 1995, BÁRTH 1991-1992, DELI 1984, HALÁSZ 1990, PETERCSÁK 1979, SZABÓ 1979-1980 stb.

^[3] A jobbágyfelszabadítás utáni legelőhasználat jogtörténeti háttérét több e témával foglalkozó szerző is összefoglalta, így erre e helyütt nem kívánunk részletesen kitérni. A törvényi szabályozás főbb fordulópontjai a következők voltak: az 1848-as jobbágyfelszabadítással a jobbágy szabad tulajdonosa lett az általa művelt földnek. Az 1853. március 3-án keletkezett úrbéri pátens kibocsátásával a földesúr és volt jobbágyai közötti legelőelkülönözés immár kötelező erejűvé vált. Az 1894. évi XII. törvénycikk korlátozta a közös legelők felosztását, a legelőrendtartás, legeltetés, apaállattartás stb. módozatainak megállapítását pedig a közbirtokosságok közgyűlésének hatáskörébe utalta. Az 1913. évi X. törvénycikk az osztatlan közös legelőbirtokok kezelésére legeltetési társulatok szervezését tette kötelezővé, ezek megalakulására azonban országszerte csupán az 1920-30-as években került sor. A II. világháború után a legeltetési társulatok feladatait a legeltetési bizottságok vették át egészen a helyi termelőszövetkezetek megalakulásáig. PETERCSÁK 2000, 241-243., HALÁSZ 1990, SZABÓ 1979-1980, 201-202.

^[4] A Telkes Gazdaság iratainak részletes forrásismertetése várhatóan a Paksi Múzeumi Füzetek 3. számában lesz olvasható.

^[5] Mint Petercsák Tivadar kifejti: "A lokális gazdasági közösségek kutatását nehezíti, hogy kevés iratanyag maradt meg, amelyek alapján rekonstruálható ezek szervezeti felépítése, gazdálkodása és működése" PETERCSÁK 2001, 41.

^[6] SOMOGYI 1976, 79. A hivatkozott irat a Tolna Megyei Levéltárban található A Paksi Telkesbirtokosság Szervezési Szabályai, melyet később több ízben is módosítottak. 1899-ben keletkezett A paksi telkes birtokosság módosított szervezési alapszabályai címet viselő dokumentum, mely szintén a Tolna Megyei Levéltár tulajdona, s amelynek alapján Kaczián János a paksi egyesületekről írt munkájában – szintén tévesen – a gazdálkodási szervezet alapítási éveként 1899-et, első elnökeként pedig Schmick Pált jelölte meg. (KACZIÁN é.n., 5.) Ez utóbbi alapszabálmódosítás jogi előzménye az az 1898-ban hozott törvény lehetett, amely előírta, hogy a közbirtokossági erdőkhöz hasonlóan a közös legelők működtetésére is szervezetet kell létrehozni és szabályzatot kell alkotni. TÁRKÁNY-SZÜCS 1981. 519.

értelmében került sor. Ekkor azonban a szervezet már mintegy 30 éve bizonyíthatóan működött, és bár ennél korábbi írásos dokumentummal nem rendelkezünk, feltételezhető, hogy már közvetlenül az 1853. évi úrbéri pátens értelmében történt legelőelkülönözést követően is valamiféle központi irányítással zajlott a volt paksi úrbéresekre meglehetősen nagy kiterjedésű legelőinek, rétjeinek és szántóföldjeinek kezelése. A közös tulajdon kezelésének rendjét a törvényi szabályozás előtt minden bizonnyal a helyi szokásjog határozta meg, melynek előképe a nagy hagyományokkal bíró paksi nemesi közbirtokosság^[7] szervezete és belső rendje volt. Közvetett utalások jelzik, hogy a szervezet 1895 előtt is rendelkezett írásos alapszabállyal: 1887. januárjában – minden bizonnyal az új elnök megválasztásakor – a vagyon átadása céljából írásban rögzítették a Telkes Gazdaság Inventárját, melynek első tétele a következő volt: "Az Alispány által meg erősített alap szabáll mely ött lapból áll". Egy, az alapszabály megerősítése céljából Szekszárdra irányuló fuvar költségeiről, valamint az ügyvéd díjáról kiállított nyugta bizonyosága szerint ez a szabályzat valamikor 1885 előtt keletkezett. A megerősített alapszabályok – "melyek Paks nagyközség házához betekintetés végett május hó 9-ig kiteve voltak" – elfogadásáról egy 1886 májusában kelt jegyzőkönyv tanúskodik. (Inventár, 1887; Jegyzőkönyv 1886) Bár ez az alapszabály időközben elveszett, a paksi Telkes Gazdaság működésének e korai szakasza viszonylag jól rekonstruálható a fennmaradt dokumentumok, elsősorban a közgyűlési jegyzőkönyvek, pásztor- és haszonbérszerződések, számlák, peres iratok alapján.

A szervezet célja és elnevezései

A ránk maradt alapszabály 1 §-ában rögzített meghatározás szerint a szervezet célja "az úrbéri rendezés és a legelőelkülönülés folytán még közösben maradt ingatlan és ennek fenntartásához szükséges meglevő ingó vagyon rendes szakszerű kezelése és fenntartása". Bár az alapszabály a szervezet megjelölésére a "paksi telkes birtokosság" kifejezést használja, s így ezt kell hivatalos megjelölésnek tekinteni, az iratokban és a szóbeliségben a közbirtokosság többféle elnevezésével is találkozni lehet, amelyek mind más és más szemszögből jellemzik működését és történetét. Az iratokban fel-felbukkanó "paksi telkes és kisházás gazdaság" elnevezés például működésének arra a szakaszára utal, amikor a volt telkes jobbágyok és a kisházások, azaz a zsellérek földesúrtól elkülönített legelőterületei^[8] még részben közös kezelés alatt álltak. Bár a legelőterületeknek a két közbirtokosság közötti megosztása már 1848-ban megkezdődött (Jegyzőkönyv, 1892), egyes csapások, kisebb területek birtokviszonyai a 20. század elejéig bizonytalanok maradtak, illetve per tárgyát képezték. Közös területnek számított például még 1882-ben az Alsóréti földek nevű terület, melyet tizenkét polgárnak haszonbérbe adván, a szerződésben bérbeadóként mind a telkes, mind a kisházás bizottság szerepel, az aláírók között pedig ott találjuk mind Tumpek András tpg. elnök, mind Bekker János K. G. elnök kézjegyét. A két közbirtokosság tehát egymástól független szervezatként, saját elnökökkel működött, azonban a kérdéses és közösben maradt területek kapcsán – a minduntalan feszültségforrást jelentő gazdasági érdekelleték ellenére^[9] – még sokáig kénytelen volt együttműködni, mivel a birtokmegosztásról szóló 1867-ben keletkezett egyezséglevél elveszett, pontosabban: "a paksi levéltárban fel nem található" (Jegyzőkönyv, 1892.). A két gazdaság esetenkénti együttműködéséről a közgyűlési jegyzőkönyvekből értesülünk: egy ízben például közös bizottsági ülésen hoztak határozatot arról, hogy a két gazdaság birtokainak határán álló fák "meghagyatnak helyeiken továbbra is", máskor viszont a "közösben lévő széna" eladásáról döntenek (Jegyzőkönyv, 1887; 1992)

A különböző szerződésekben gyakran találkozunk a társaság hivatalosabb, hosszabb megnevezésével. Ennek két változata – a Paks Mező-Város telkes gazdasága, illetve a Paks Nagy község telkes gazdasága – a település életében bekövezett közigazgatási változásra utal, igaz némi késéssel, hiszen az 1871. évi közigazgatási reform után még mintegy 15 évig találkozunk az iratokban a már megvont mezővárosi rang feltüntetésével. A közigazgatási változásokra való megkésett reagálás részben magyarázható a paksi parasztagdák – más kér-

^[7] "A Méltóságos, Nagyságos és Tekintetes Közbirtokos Földesuraságoknak neveit, a nagy szám miatt ki nem tehetvén, csak compossessorátusnak tétetik" – olvasható az Egyed Antal-féle felmérés szövegében 1828-ban. (CSERNA – KACZIAN 1986, 202.) A 18. század elején a Paksyak utóadaként a Daróczy család lett Paks birtokosa. A 18–19. század folyamán a család házasságok révén erősen szerteágazott. Így kerültek a paksi közbirtokosok közé a Száraz, Kornis, Szeniczey, Szluha, báró Rudnyánszky, nemeskéri Kiss, Rosthy, Csuzy, Vigyázó stb. családok.

^[8] Az úrbéri korszak végére a telkesek gazdálkodásában a termőföld játszott a meghatározó szerepet, míg a csupán beltelekkel bíró házas zsellérek számára a legeltetést és erdőhasználatot biztosító határháználat maradt a legfontosabb. 1836-ban kemény politikai küzdelmek végén született meg az országgyűlési határozat, miszerint a házas zsellérek a nyolcadtelkesekével azonos mértékű legelőilletményben részesülnek, így a jobbágyfelszabadítás, majd az 1853-as pátens e réteget is osztatlan közös tulajdonban maradó legelőkhöz juttatta. SZABAD 1998, 39.

^[9] A közgyűlési határozatok "záradékai" gyakorta hangsúlyozták, hogy az adott jogok (pl. hágatás) a kisházásokra nem vonatkoznak! Külön tiltják a kisházásoknak a legelőn való keresztiljárkálást, amely egyébként is általános tilalom alá esett.

désekben is tapasztalható – közügyek iránti közömbösségével, ugyanakkor az okok között utalnunk kell az írásbeliség fejletlenségére¹⁰⁾ is, amely esetenként az előző években kelt iratok formuláinak szigorú másolására készítette a szerződések íróit.

Az elnevezésekben szereplő gazdaság kifejezést nem feltétlenül 'gazdálkodó szervezetként' kell értelmeznünk. Sokkal valószínűbb, hogy a szó használatában a szervezet működésének alapjául szolgáló közös tulajdonlásban érdekelt szereplők társadalmi-gazdasági-jogi státusza fejeződik ki: azaz a gazdaság itt gazdák, telkes gazdák, vagyis földbirtokkal rendelkező parasztok összessége értelemben szerepel.

Ezt a jelentést valószínűsíti a talán leggyakrabban előforduló kifejezés: a telkes polgárság népszerűsége is, melyet szintén a 'telkes polgárok összessége' értelemben használtak (és használnak ma is a visszaemlékezők). A Dunántúlon a parasztgazda általános megnevezésére használt polgár (a szóbeliségben pógár) szó, annak ellenére, hogy a hivatalosnak tekinthető iratokban nem szerepel, feltehetően a szóbeliségben leggyakrabban előforduló kifejezés volt a Telkes Gazdaságban érdekelt személyek megnevezésére. Ezért fordulhatott elő, hogy a szervezet 1887-ben kelt Inventáriumában már szereplő s az évtől a számlák, szerződések hitelesítésére rendszeresen használt "sárga rezes pötsét nyomó" TELKES POLGÁRSÁG PAKSON felirattal készült. Bár a visszaemlékezésekben a mai napig így emlegetik a szervezetet, ezt a bélyegzőt az iratokon csupán 1924-ig használták. Ez évtől kezdve az új pecséttel nyomott hivatalos megnevezés: LEGELTETÉSI TÁRSULAT PAKSON.

A két szervezet közötti jogfolytonosságra a különböző változatokban használt hosszabb elnevezés hivatott utalni, melyet a Földművelésügyi Minisztérium 7000/1914. rendeletéhez kiadott formanyomtatványokon (Alapszabály, Legelőrendtartás) tüntettek fel. A paksi úrbéres birtokosság legeltetési társulata, A paksi osztatlan legelői birtokosság legeltetési társulata, illetve A paksi osztatlan közös legelőben érdekelt birtokosság legeltetési társulata (stb.) formában olvasható változatos megnevezések a gazdasági társulat létalapjának két legfontosabb mozzanatát hangsúlyozzák: a volt telkes jobbágyi jogállást, illetve az ebből a jogból fakadó legelőbirtok osztatlan közös tulajdonként való működtetését.

Az osztatlan közös birtok fennállásáról gyakorlatilag 1950-ig beszélhetünk. Ez évből származik a Telkes Gazdaság ládájába (keltezése alapján) utoljára bekerült két dokumentum, amelynek értelmében a "községi előljáróság a paksi Legeltetési Társulat legelőjét, a legelőkhöz tartozó tárgyakat és az ügyintézési iratokat zár alá veszi", a Legeltetési Bizottság pedig kezelésre átveszi. (Jegyzőkönyv, 1950. III.2.; IV. 5.). A közbirtokossági vagyon államosításával, községi tulajdonba vételével a szervezet létjogosultsága megszűnt. A működésének 105 esztendeje alatt felgyülemlett iratsomót rejtő ládát azonban gondosan megőrizték – talán a jövőbeni újrászerveződés reményében.

Tagság és szervezeti felépítés

A Telkes Gazdaság tagságát tehát a volt úrbéres jobbágyok, illetve azok örökösei alkották. Mivel a földesúri, illetve a kisházás legelőktől való elkülönözés, valamint a tagosítás után osztatlan közös tulajdonban maradt legelők és rétek tulajdonjogának alapja a jobbágytelek nagysága volt, a gazdálkodási szervezet alapküldetésének azt a jobbágyfelszabadulás előtti (1841) birtokkönyvet tekinthetjük, amely a már említett leltárban "egy régi fundális a' egész szeszio földekről" címen szerepel. E birtokkönyv fontosságát jelzi, hogy 1891-ben közgyűlésen döntöttek lemásoltatásáról, s a másodpéldányt a Paksi telkekről szóló régi könyv címen az eredetihez hasonló gondossággal őrizték a társaság irattartó ládájában. A birtokkönyv név és birtoknagyság szerint feltünteti a 41 földbirtokos jobbágyaként Pakszon élő összes telkes jobbágyot, mellékletéből pedig, amely a Paks mező város határában fekvő legelőnek jegyzése címet viseli, képet kaphatunk az 1834-ben, majd 1838-ban lezajlott úriszéki ítéletek nyomán véglegesen megállapított 2734 7/8 holdnyi úrbéri legelő területi elhelyezkedéséről és minőségéről.

A közös birtok tulajdonjogával rendelkező személyek száma természetesen időről időre változott, hiszen a legeltetési jog örökölhető, adható-vehető volt. A teljes telkes gazdasági tagságot név szerint tartalmazó dokumentum sajnos nem maradt fenn, így a tagság létszámáról csak meglehetősen esetleges információkkal ren-

¹⁰⁾ A több mint ezer tételnyi kéziratos dokumentumnak a paksi lakosság írni-olvasni tudására vonatkozó elemzése külön dolgozat tárgya lehetne. Itt mindössze utalnunk rá, hogy míg a gazdaság alkalmazásában álló csőszök, napszámosok, pásztorok stb. gyakorta analfabéták voltak, a vezetőség 13 tagja kevés kivétellel saját kezűleg írta alá a nevét. Ez azonban – mint ahogyan erre a szakirodalom is rámutat (pl. TÓTH 1996, 70–79. és TÓTH 2002) – a paksi gazdák esetében sem jelent gyakorlott írástudást: az írásképek bizonytalansága, a reszkető kéz, a gyakori betűtévesztések az írás tudományában való járatlanságról árulkodnak. Az áttörés az országos tendenciáknak megfelelően az 1890–1900-as évektől tapasztalható, ekkor a keresztet rajzolók száma is rohamosan csökken és a szövegek írásképe is egyre biztosabbá válik.

delkezünk. A Paksi Legeltetési Társulat címet viselő nagyméretű keménytáblás füzet^[11] például 673 legelőjoggal rendelkező vagy éppen az adott évben azzal élő (hosszú vagy rövid távon azt bérbbe vevő) személyt tüntet fel a lakóhelyeül szolgáló utca vagy puszta, illetve a telekhányad megjelölésével, a dokumentum keletkezésének dátumára azonban nem történik utalás – így csak következtetni tudunk, hogy az valamikor 1924 után íródott. A füzet lapjain a felsorolás (feltehetően a következő év adataival) megismétlődik: ekkor már 675 személyt tartalmaz a lista. Ehhez hasonló legeltetési naplót feltehetően minden évben vezettek – erre utal a néhány töredékben ránk maradt névsor, valamint a kiadások között évről évre jelentkező könyvkötési díjtétel^[12]. A tagságot illetően szintén csak tájékoztató jellegűek^[13] a különböző évekből fennmaradt, formanyomtatványon rögzített fűpénzelszámok (1906, 1912, 1913), illetve lóhágatási engedélyek (1896, 1898, 1905). Mivel e nyomtatványokat spárgával összekötve helyezték el a társaság ládájában, feltételezhetjük, hogy az adott év teljes idevonatkozó dokumentációját tartalmazzák.

Szervezeti felépítését tekintve a paksi telkes gazdaság sok rokon vonást mutat az országwide működő hasonló gazdálkodó szervezetekkel – még ha az egyes tisztségviselők más nevet viselnek is. A társaság vezető testülete az évente újválasztott 13 tagú választmány volt, amelyet a hivatalos iratokban bizottság, szóban viszont gyakorta bizottmány néven emlegetnek. Bár az alapszabály szerint a fontosabb döntések csak a bizottsági tagok jelenlétében születhettek, a gyakorlatban számuk egy-egy közgyűlésen általában 7–9 fő volt. A vezető tisztségviselők az elnök, a pénztárnok és a gazda voltak – ők alkották az elnökséget. Az elnök személyét a bizottság saját kebeléből jelölte, míg a gazdát közfelkiáltással választották. Bár az 1895-ös alapszabály előírta jegyző kinevezését is, e tisztségviselő működésének nyomát nem találjuk a paksi telkes gazdaság gyakorlatában. A jegyző jogkörébe utalt összes írásbeli teendőt ugyanis a gazda végezte az utalványozások nyugtázásától kezdve a szerződések lejegyzéséig, az elnök többnyire csupán kézjeggyel látta el ezeket. A pénztári főkönyvet is a mindenkori gazda vezette naprakészen, a pénztárnok mindössze az (olykor meglehetősen nagy összegre rúgó) társasági pénzvagyont őrzéséért és a pénzmozgások lebonyolításáért volt felelős. A pénztárnok legfontosabb és minden bizonnyal legnehezebb feladata az évente augusztus 1-jéig befizetendő legelőadó behajtása volt – e tevékenységéért siker esetén 30 forint külön díjazást is megállapított számára a bizottság (Jegyzőkönyv, 1892.) A gazdaságot külső fórumokon természetesen az elnök képviselte, illetve ő vállalta a felelősséget a tagság valamint a fensőbb hatóságok előtt a gazdaság működéséért is.

A legfontosabb szerep a gyakorlati kérdések megvalósításában azonban kétségkívül a gazdának jutott. Az év elején, általában január első napjaiban megtartott közgyűlések a legfontosabb rutinfeladatokat (pásztorok személyének kiválasztása, kihajtható állatok számának meghatározása, apaállatok haszonbérbbe adása stb.) ellátták, a napi teendők (napszamosok fogadása és ellenőrzése, kútépítéshez szükséges téglák és épületfakiszállítás, bikavásárlások megszervezése stb.), sőt a váratlan vészhelyzetek elhárítása (szél által megbontott szénaboglya újrarakítása, légypusztítás következményeinek elhárítása stb.) mind a gazda hatáskörébe tartozott. A mindenkori gazda őrizte a gazdaság irattartó ládáját, valamint a csőzök felszereléséhez tartozó fegyvereket is. A gazda mozgalmas munkakörét adatközlőm (a tisztséget az 1930-as évek elején több éven keresztül ellátó Feil János lánya) így jellemezte: "A gazda és a pénztáros együtt felelt a papírokért. A pénztáros kiadta a pénzt, a gazdának azonnal el kellett könyvelnie. Bármikor jöhetett ellenőrzés. Többször volt, hogy az elnök egyszer csak megjelent, hogy: Te Hanzsi! Rendbe' vannak a papírok? Mer' holnap tíz órára jön a revizor. Akkor édesapámnak félbe kellett szakítani a permetezést, és tízre hazajönni. Szekszárdról jöttek a revizorok... Édesapámnak csodálatos szép írása volt! Az, ha leült a könyvet vezetni, mindig leterítette az asztalt egy újságpapírossal és kezét mosott... Vót miko' a gazdaság fáját a gazda portáján árverezték. Egyszer félbe kellett szakítani, mer' édesanyámnál megindult a szülés, és édesapámnak a bábáért kellett menni..."

Mint a fenti visszaemlékezésből is kitűnik, a gazdaság – bár gazdálkodását tekintve önálló szervezet volt – több felettes hatóság ellenőrzése alatt állt. Mindenekelőtt a kiadási-bevételi tételek ellenőrzésével, s ez

[11] Ez a dokumentum még a Telkes Gazdaság ládájának felbukkanása előtt került a paksi Városi Múzeum történeti dokumentációs adattárába. Ltsz. 2001.11.11.

[12] A gazdaság pénztárosa által vezetett főkönyv is bekötött nyomtatvány volt, ezt azonban 10-15 évig vezették folyamatosan, így az évente kötött könyveket joggal tekinthetjük valamely más, rendszeresen vezetett dokumentumnak, mint ahogyan azt néhány részletesen kitöltött nyugta fel is tünteti: "főkönyv nyomtatvány legelőre hajtandó jószágokról". Ez esetben viszont érthetetlen, vajon annyi más, az évi revízió után lényegében elévültnak tekinthető irattal (pl. nyugták, melyeknek tartalma a főkönyvbe is minden esetben átvezetésre került) szemben miért nem őrték meg e fontos dokumentumokat.

[13] Csak azok a legeltetési joggal bíró személyek fizettek fűpénzt, akik joga felül hajtottak ki állatot a legelőre, illetve lovat sem tartott minden gazda.

zel egyidejűleg a főkönyv évi zárásakor a számadás, valamint a jegyzőkönyvek hitelesítésével közvetlen felügyeletet gyakorolt Paks mezőváros majd nagyközség jegyzője, aki ezért félévente tiszteletdíjat vehetett fel a gazdaság pénztárából. A közvetlen törvényességi felügyeletet az 1870-80-as években a település bírái gyakorolták, pl. a tisztségviselők választásakor, egyes kihágások kezelésekor, de a városbíró valamint az esküttek e korai időkből származó pástorszerződések némelyikét is ellátták kézjegyükkel. A közgyűlések időpontjáról és a szervezeti változásokról a járási főszolgabírórt kellett értesíteni, az alapszabály kiadásáért, módosításáért felelős legfőbb hatóság viszont Tolna megye alispánja volt.

Az 1920-as, de még inkább az 1930-as évektől figyelhető meg az – egységesítést célzó legeltetési társulatok létrehozását is előíró – központi minisztériumi irányítás erősödése. Erre irányuló kísérletként kell értelmeznünk a korszerű rét- és legelőgazdálkodás szellemében kelt, a dunaföldvári főszolgabíróság által közvetített Valamennyi Legeltetési Társulat Elnökségének címzett utasítássorozatokot is, melyeknek azonban az iratok tanúsága szerint sem a végrehajtására, sem az ellenőrzésére nem került sor. (A paksi telkes gazdaság újításoktól idegenkedő, külterjességre és fizetett napszámos munkára alapuló rét- és legelőkezelésének napi gyakorlatában teljességgel elképzelhetetlennek tűnik például a fejenként beszolgáltatandó 6-7 db gyökeres gyom, a bi-kaistálló mellett létesítendő komposztáló stb. ötletének sikere.) A központi irányítás és ellenőrzés erősödésére utal az előzetes költségvetés készítésének és ellenőrzésre való benyújtásának gyakorlata is. Az 1933. évre tervezett költségvetést például a gazdaság elnökén kívül jóváhagyó aláírásával látta el Paks jegyzője, (a főispán nevében) Tolna vármegye közigazgatási bizottsága gazdasági albizottságának elnöke, a Szekszárdon székelő m. kir. gazdasági felügyelő valamint a Tolna vármegyei számvevőség számvevőségi főnöke.

Bár természetesen a gazdálkodás központositott irányítására tett kísérletek éreztették hatásukat a telkes gazdaság működésében (pl. a kopár legelőterületek fásítási programjába való kényszerű bekapcsolódás), a szervezet mindvégig megőrizte belső autonómiáját, sajátos arculatát.

E sajátos arculat kialakításában szerepet játszottak bizonyos, a céhes élet vonásaira emlékeztető külsőségek is, melyeknek közvetlen előképe minden bizonnyal a nagy számú paksi céh működésében keresendő. E külsőségek közé tartozott a nagy gondossággal őrzött és karbantartott, feliratos láda^[14] és a pecsétnyomó használata, az elnök vagy a gazda házánál történő üléselés gyakorlata, a fontos döntéseket követő áldomásívás, valamint a zászló alatt történő felvonulás.

A zászlót és a nemzetiszínű zászlórudat a fennmaradt nyugták tanúsága szerint 1896-ban, a millennium évében készítette a gazdaság, s mivel későbbi használatáról, sorsáról nincs adatunk, feltételezhetjük, hogy a helyi ünnepi készülődés lázában^[15], a millenniumi ünnepségen való szereplésre készülhetett. Mivel a zászló nem maradt fenn, szintén csak feltételezni tudjuk, hogy a társaság nevének feltüntetése mellett talán a pecséten is szereplő címet (gabonakéve, kasza) ábrázolhatta. A telkes gazdák millenniumi ünnepségen való részvételéről a helyi sajtó is megemlékezett: "...A körmenetben részt vettek az összes iskolák növendékei, tanítóik vezetése alatt, vagy 50 polgárfiú zászlókkal, a róm. kath. legényegylet, a paksi izrealita ifjak díszegylete, a telkes gazdák egyesülete a cigányzenekar által követve, a város hölgyei, a közhivatalnokok, előkelőségek, s kaszinó tagjai, Paks község elöljárósága, a róm. kath. ág. ev. és ev. ref. és a két izr. hitközség elöljárói, az olvasókör, általános ipartestület, kereskedelmi csarnok, molnár és halász ipartestület, melyet a trombitások zenekara és a nagyközönség követett"^[16]

A népes ünnepi körmenet részletes bemutatása fontos tényezőre hívja fel figyelmünket: a századfordulós kisváros színes társadalmában a "telkes gazdák" csoportja nem csupán mint egy kényszerű gazdasági érdekből szerveződött laza csoportosulás, hanem mint a település egyéb társadalmi csoportjaitól markánsan elkülönülő és önálló arculatát vállaló közösség jelenítődik meg. Bár a gazdaságot alkotó tagság igen különböző nagyságú birtokkal bíró parasztgazdákból állt, ami a gazdaság működtetésének napi gyakorlatában számos érdekelletét forrása volt, a helyi iparos-, kereskedő-, tisztviselő- és napszámos rétegtől való elkülönülés mégis képes volt közös zászló alá toborozni a törpe- és nagybirtokos paksi pógárságot. Az összetartozás érzését a társadalmi státuszt meghatározó földbirtok mellett két további tényező is erősítette: a tagság viszonylagos nemzetiségi és vallási homogenitása, valamint a lakóhely közössége. Paks 18. századi újratelepítése magyar, il-

[14] A láda állapotára nagy hangsúlyt fektettek: rendszeresen festették, elromlott zárát javították. A II. világháború végén, a szovjet hadsereg bevonulásakor a gazda kertjében elásták, mert a vezetőség aggódott a rájuk bízott irathalmaz sorsáért. Ma is látható zöld festését és feliratát ez után kaphatta, mert adatközlők visszaemlékezése szerint azelőtt "olyan barna tulipános volt".

[15] SOMOGYI 1976, 91-92.

[16] Tolnamegyei Közlöny 20. sz 1896. május 17. 4. oldal

letve kisebb részben német jobbágyokkal kezdődött, de a betelepítés második nagyobb németországi hullámának, a külföldi telepéseknek járó adókedvezménynek, valamint a németek megfontolt, sajátos elvekre épülő gazdálkodásának és életvitelének köszönhetően az 1848-as jobbágyfelszabadításra az addigra erőteljesen elmagyarosodó svábság alkotta az újonnan létrejövő gazdaréteg törzsét¹⁷¹. A vallásfelekezeti megoszlást tekintve sokszínű Pakson a telkes polgárság két egyházhoz tartozott, mégpedig – a település egészére jellemző arányokat híven tükrözve – jelentős katolikus többséggel és evangélikus kisebbséggel. Mivel a településszerkezet az 1960-as évekig megőrizte a 18. századi újratelepítéskor kialakult nemzetiségi-vallási-foglalkozási elkülönülést, a gazdaság működésének ideje alatt a tagság Paks déli részében, nagyjából egy tömböt képező utcákban lakott.¹⁸¹ Bár a több száz fős tagság pontos összetételét nincs módunkban elemezni, a vezetőség tagjairól készített részletes kimutatás (1. sz. melléklet) és a bizottsági tagokról bizonyos években fennmaradt listák jól mutatják, hogy a paksi Telkes Gazdaság társadalmi összetétele és működése a katolikus sváb közép- és nagyparaszttság értékrendjét és gazdasági érdekeit követte.

A telkesek gazdálkodása

A Telkes Gazdaság működése alapvetően kétirányú volt:

1. A nyomásos gazdálkodás fennmaradásáig¹⁹¹ szabályozta az ugar használatát. A bizottság határozatát hirdetés (dobolás) útján hozták az érintettek tudomására, akik ennek megfelelően hagyták az ugar keleti vagy nyugoti felét szántatlanul, hogy az a közös állatállomány részéről "le legyen étetve". A paksi gazdáknak a 19. század végétől megfigyelhető gazdálkodási irányváltását jelzi, hogy a hirdetések külön kitérnek azokra, akik az ugarba szőlőt telepítettek – ők valamely más parcella felszabadításával tehettek eleget kötelezettségüknek.

2. A gazdaság fő feladata és célja a közös birtok fenntartása és művelése, a tagok birtokában lévő állatállomány legeltetésének megszervezése, az apaállatok biztosítása volt. A közös tulajdon nagysága és elhelyezkedése a gazdaság fennállása során a következőképpen alakult:

1841. A Birtokkönyv mellékletében szereplő, 1838-ban hitelesítő küldöttség által rögzített, majd kimérettet úrbéri legelők összesen 2734 hold területet tettek ki (1 holdon ezúttal 1200 négyszögölt értettek). A számítás alapja 100 egész úrbéri telek volt, melyre egyenként 13 hold legelőt számoltak, ehhez járult még a 843 kisházasszellér illetménye (8-at egy egész teleknek véve). A legelők elhelyezkedése a következő volt:

Elsőrendű legelő, Magyarai erdőtől fogva a városig terjed	714
Második rendbeli legelő, töltés és Duna vize közt	422
Második rendbeli legelő, homok közt fekvő	199
Második rendbeli legelő, víz-éri telek közt	71
Második rendbeli legelő, két kút-hely itatónak hagyva	6
Első rendbeli, Haraszti a városon felül	13
Első rendbeli Orvoskúti dűlőben, Kaszáló volt	42
Harmadik rendbeli, Kölesdi úton alól és felül	1104
Harmadik rendbeli, harmadik mezőben elhagyott szántóföldek	58 1/8

1895. A dunaföldvári adóhivatal kivonata szerint a telkes gazdáknak 1895-ben 881 hold 180 négyszögölt hasznos terület, illetve 114 hold 289 négyszögölt "nem terményező terület" (út, csapás, kúthely) volt a birtokuk.

¹⁷¹ "... a munkára serények, és a pénz gyűjtésére kapzsik, azért sem olyan pomposzeretők, mint a magyarok, sem oly jól nem élnek", írta a német telepesekről Egyed Antal plébánosuk 1828-ban. (KOCH 1976, 45.)

1729-ben 72 magyar és 84 német telkes és féltelkes jobbágyot írtak össze Pakson; sajátos különbség, hogy a külföldi telepések között több volt a telkes jobbágy, mint a visszatelepülő magyar őslakosság körében. (KOCH 1976, 42.; NÉMETH 1976 a 14.) Az 1841-es birtokkönyv jobbágyainak (284 fő) már 80 %-a visel német nevet, s mindössze 20 %-a magyar. A paksi németiség gyors 19. századi elmagyarosodását a vizsgált iratanyagban a magyar nyelv túlsúlya mellett a magyarosan használt keresztnevek és néhány, éppen az 1880-90-es években magyarosra váltott ragadványnév is jelzi (Pl. Kern János weiss – Kern János szöszeke). Ugyanakkor mindvégig megfigyelhető a magyar nyelvű szövegekben egyes kifejezések "svábos" kiejtést követő írásmódja: pl. telgeskaszásák (telkes gazdaság), néty (négy), gantartás (kantartás), szab (zab), vötör (vödör), baksi (paksi) stb.

¹⁸¹ A 18. századi telepítéskor a főúthoz közel és a Kápolna – Pál utcai széles völgyben jelölték ki a jobbágytelkekhez tartozó belsősegeket. Az evangélikus utcák külön egységet alkottak e tömbön belül. A főút, Vörösmarty, Eötvös és Kápolna utcai nagy telkei szolgálták a jobb módú közép- és nagyparasztok lakóhelyeül. WALLNER, 1958 a. 10.

¹⁹¹ Nagyjából az I. világháború időszakáig. A két világháború között a váltógazdaság jellemezte Paks mezőgazdaságát. NÉMETH 1976. b. 304

kában. (1 hold = 1600 négyszögöl). A jobbágyfelszabadítás előtt megállapított úrbéri legelőilletményhez képest ez a birtok megközelítőleg 635 kat. holddal lett kevesebb. A különbséget a kisházások illetményének ki-mérése okozta, melyre a fennmaradt iratok utalása szerint 1848-ban került sor. A terület nagy része a 19–20. század fordulóján legelő volt, mindössze 20 hold körüli területet kaszáltak, 6 holdat vontak szántóművelésbe és 2 holdnyi volt a náddal benőtt terület. A Telkes Gazdaság birtokai ekkor a következő területi megoszlást mutatták:

Kapitánykúti dűlő (első osztályú)	31 hold 400 □öl
Gyapai határrész (harmad osztályú)	32 hold 550 □öl
Vizes dűlő (másodosztályú)	33 hold 1100 □öl
Homoki dűlő (másodosztályú)	16 hold 900 □öl
Homokerdő és Kishegy mögötti legelő (másod- és harmad o.)	353 hold 1200 □öl
Magyari (első- és másod o.)	410 hold 430 □öl

1924. A Legeltetési Társulat megalakulásakor készített összesítés az 1895. évvel nagyjából megegyező méretű területet tüntet fel Alapszabályának 2 §. alatt. Területek eladására, felparcellázására tehát nem került sor, az egyes területek, dűlők megnevezésekor azonban az eddiginél részletezőbb kimutatásra törekedtek:

Üvegforrás ^[20] Hidegvölgy	legelő	2 hold 595 öl
Kapitány	rét	9 hold 1315 öl
Paksi vörös malom	rét	10 hold 1052 öl
Ormoskúti	rét	11 hold 1518 öl
Ormoskúti ^[21]	legelő	30 hold 1441 öl
Homoki	legelő	16 hold 417 öl
Vizes dűlő	legelő	64 hold 1212 öl
Páli mező	legelő	9 hold 1501 öl
Paksi biritó	legelő	323 hold 1547 öl
Paksi Magyarai	legelő	414 hold 499 öl
Duna melléki	szántó	699 öl

1950. A birtoknagyságokra utaló utolsó adatunk a legeltetési társulat területeinek átadásáról szóló jegyzőkönyvben szereplő felsorolás. A teljes legelőterület ekkor 802 kat. hold volt. A kb. 80 hold csökkenést a kopár legelőterületek erdősítés céljából történt kisajátítása, valamint a kaszálók eladása okozta. A Legeltetési Bizottság kezelésébe átadott terület a következő tagokból állt:

Öregforrás Hidegvölgyi földek	2 k.h. 595 □öl
Orvoskúti dűlő	10 kh , többi erdősítve
Homoki dűlő	16 k.h. 417 □öl
Vizesdűlő	66 k.h. 1212 □öl
Pálimező	9 k.h. 1501 □öl
Paksi Biritó	303 k.h. 1547 □öl, többi erdősítve
Paksi Magyarai	384 k. h. 493 □öl, többi erdősítve
Kondorfarok	564 □öl
Kistölés ^[22]	1070 □öl

A felsorolásokat összevetve feltűnő a helynevek változatossága: ugyanaz a földrajzi név adott esetben szűkebb vagy tágabb értelemben jelentkezik (pl. Vizesdűlő – Pálimező; Orvoskúti dűlő – Kapitánykúti dűlő). A

^[20] Az alapszabály e pontjának kitöltését a hatóság végezte, ezért több dűlőnév esetében elírással vagy másolási hibával találkozunk. Ez a dűlőnév helyesen Öregforrás Hidegvölgy.

^[21] Szintén elírás. Helyesen: Orvoskúti.

^[22] Vö. ANDRÁSFALVY 1975, 398.

helyneveket térképre vetítve azonban megállapítható, hogy lényegében ugyanazokról a területekről van szó. Egy részük (Pálimező, Öregforrás, Kapitánykút stb.) a település északi részén, az ún. főső (felső) határban helyezkedik el, másik részük viszont (Magyari, Kondor, Biritó) az alsó határban, azaz a belterülettől délre, részben a mai atomerőmű területén található.

A területnagyságok alakulását végigkövetve megállapíthatjuk, hogy Pakson nem került sor a Duna mentén, de az ország más településein^[23] is általános gyakorlatnak tekinthető 19. század végi legelőfeltérésekre és parcellázásokra. Ennek okait kutatva egyrészt utalnunk kell a gazdaság sorsát a kezében tartó, az összes gazdaságot tekintve mintegy 33 %-ot kitevő^[24] középső és nagyparaszti réteg érdekeire. Mivel e gazdák a megélhetésüket biztosító földmennyiséggel rendelkeztek, sőt azt a vizsgált időszakban – az elszegényedő, birtokait eladogató nemesi közbirtokosok földjeiből – általában gyarapítani is tudták, az állandó földínségben szenvedő kis- és törpebirtokosokkal szemben mindvégig érdekük volt a szaporulat és az igaerő folytán folyamatos hasznosító állatállomány legelőjének megtartása.

Másrészt figyelembe kell venni az érintett legelőterületek minőségét is. Bár a 900 kat. hold körüli terület tekintélyes legelőbirtoknak tűnik, a nagy határú (kb. 25 000, majd a németkéri területcsatlós után kb. 23 000 holdat birtokló) mezőváros majd nagyközség e helyenként homokos, helyenként vizes területeiről a 18-19. század során több ízben is ellentmondásos híradások születtek. "Réttye, legelője tágas" – írja Vályi András 1795-ben, Egyed Antal, majd Fényes Elek azonban e tágas területek minőségéről is beszámolnak: "réttyei számasok és jók, s mellyek eddig minden áradással a habok alá temetettek... elkészülvén a köz ügyelet alatt kezdett órási töltés, szapora petrenczékkel fognak kedveskedni. Legelője is tágos volna, de a sivatag homok koronként csipdez el belőle"... mind szántóföldgyei, mind réttyei a zápor öntéseknek és kimosásoknak, a rétek nagyobb része pedig a Duna kiöntéseinek felette kitéve vagynak", illetve "roppant legelője a folyóhomok miatt csaknem hasznavehetetlen, s ennek egy része fákkal van kiültetve"^[25] Az egyes birtoktestek minőségi besorolása mellett e leírások is sejtetik tehát, hogy a Telkes Gazdaság legelői nem túlzottan jó minőségűek, így feltérésük kevés hasznosítást hozott volna a közbirtokosságnak. A rétek és legelők fenntartásának, napi használatának nehézségeit azonban az 1841. évi birtokviszonyokat magyarázó leírás világítja meg igazán: "Az úrbéri legelő kiterjedése 2629 hold. Magyaritól a városig terjedő egy tagban lévő legelő a gyakori dunai áradások miatt elárasztásra kerül ugyan, de apadáskor használják. Úgyanígy, a víz alatt szokott állni a töltés és a Duna közötti legelő is. A déli homokon elterülő legelő szintén használható, de a repülőhomok egészen beborította. A Kölesdi út két oldalán fekvő legelő csupa homok és olyan rossz, hogy csak a barom járatására alkalmas. Használják az egy tagban levő Vízér telke közti legelőt is, ha a belvíz alól felszabadult... Orvoskút legelőjét viszont sűrűn látogatják. Meg kell említeni még az elhagyott szántóföldeket is, ezek azonban a szó szoros értelmében haszontalanok, rajtuk marha legelni nem tud."^[26]

A legjobb legelő tehát az Orvoskúti dűlőben fekszik, a többi terület mind hagy kívánnivalót maga után, amint arról a különböző közgyűlési jegyzőkönyvek, nyugták is beszámolnak. 1892-ben például Müller Mihály vizesdűlői földjén hirtelen "forrás támadt, mi által a közlekedés akadályokba ütközik", így a gazdaság kénytelen volt fahíd építéséről dönteni. (Jegyzőkönyv, 1892.) A belvíz jelentette állandó gondok következtében felmerült a Vizesdűlő lecsapolásának gondolata is, melyről 1907-ben kezdtek tárgyalásokat (Nyugta, 1907). Másutt időről-időre a nagyvíz, vagyis a dunai árvíz okozott gondokat: elvonultával ki kellett cserélni az ártéren fekvő, korhadásnak indult kútkoszorúkat, illetve a kútványút (Jegyzőkönyv, 1890). Mivel a Telkes Gazdaság tagja volt az 1837-ben alakult Paks-faddi Dunavédegát Társulatnak, ártéri területeiről évente pontos kimutatás készült, melyekből kiderül, hogy a társaság birtokainak tetemes része, mintegy 1029 hold legelő feküdt az ártérben. Ebből egy részt 1893-ban ki is sajátított a társulat, töltés létesítése céljából. Az illeték, melyet a Dunavédegát Társulat az ártéri legelők nagysága alapján megállapított, a telkes gazdák évi rendszeres (jelentős) kiadásai közé számított – igaz fejében bizalmi férfiakból álló küldöttsége részt vehetett az árvízvédelemmel kapcsolatos határozatok meghozatalában.

"Haszonvehetetlen területei" révén sok gondot okozott a telkes gazdáknak a Kondor néven emlegetett terület is: végül 1886-ban döntés született a terméketlen rész pontos felméréséről, illetve határainak kövekkel való megjelöléséről. (Jegyzőkönyv 1886.) Itt feltehetően az állandó belvíz okozta a fő gondot – ezt a hátrányt

[24] NÉMETH 1976 b, 304.

[25] VÁLYI, 1799, 6., EGYED 1829.; idézet a Paksra vonatkozó kérdőívből: CSERNA – KACZIÁN 1986, 203.; FÉNYES 1851, 185.

[26] Tolna megyei Levéltár, alispáni irtok, 108/1841. Idézi NÉMETH 1976 b, 320.

1890-től próbálták a maguk hasznára fordítani a gazdák a valaha a Duna egyik ágából visszamaradt tó halászati jogának bérbeadásával (Jegyzőkönyv, 1890.) Ez évtől kezdve a kondor pascum árendája a rendszeres évi bevételek között tűnik fel a számadásokban.

A belvíz mellett a legelők értékét leginkább a kiszáradás, a kopárosodás folyamata veszélyeztette. A már 1841-ben emlegetett repülőhomok mintegy száz év elteltével a "63,3 kat. hold kopár terület végleges állami kezelésbe vételére" készítette a vármegye közigazgatási bizottságát. A paksi Biritó és paksi Magyarai dűlőket érintő kisajátítás célja "közérdekű erdőtelepítés" volt, melyet a terület jellemzésével indokoltak a határozta megalkotói: "Talaja: sovány és száraz homokbuckás futóhomok foltokban teljesen mozgásban van, foltokban silány gyeptakaró borítja."^[27]

Lássuk, hogyan gazdálkodtak e nem túlságosan jó minőségű földeken a paksi telkes gazdák! A terület nagy része legelő volt, ezen kívül rendelkeztek egy nagyobbacska kaszálóval és egy kicsiny szántófölddel. Ez utóbbin gabonát termesztettek: a egy részét a gazda díjazására^[28] fordították, fennmaradó részét (kb. 1300 kg búzát és 1200 kg rozst) minden évben eladták, így a gabona ára a gazdaság adókra, napszámra és egyéb kiadásokra fordítható készpénzét gyarapította. Hasonlóan hasznosították az alsóréti és kapitánykúti réteken kaszált termést is: a pénztári főkönyvek^[29] tanúsága szerint mind a fű, mind a sargyú^[30] eladásra került, a fűveők pedig az évente vezetett jegyzék szerint a Telkes Gazdaság tagjai közül kerültek ki. (Az eladott fű értéke 1906-ban több mint 2000 korona volt, azaz a társaság bevételeinek jelentős részét ez adta.) A rétek rendszeres bérbeadására 1919-től kerül sor (Főkönyv, 1906–1920), ettől kezdve saját hatáskörben történő rétművelésnek nincs nyoma az iratokban. A haszonbérleti rétművelés azonban nem volt előzmény nélküli: 1882 és 1884 között már történt kísérlet az Alsóréti földek bérbeadására, feltételül szabva a téli legeltetés jogának fenntartását (Szerződés, 1882.)

A gazdaság legolajozottabban folyó tevékenysége a legeltetés megszervezése és lebonyolítása volt. A fennmaradt adatok szerint a legelőjog mértéke a Telkes Gazdaság fennállásának mintegy száz esztendeje alatt változatlan maradt: egy számos állat legeltetési jogának alapját egy "nyócadban" határozták meg, azaz a legelőre kihajtható állatok számát a jobbágyfelszabadításkor birtokolt teleknagyságból (szessziós fődek) számították ki. A teleknagyságra használt paksi kifejezések és mértékegységek a következők voltak:

fertál	1/4 teleknagyság	8 hold	3 (2) számosállatot hajthat ki
nyócad	1/8 teleknagyság	4 hold	1 (1,5) számosállatot hajthat ki
félnyócad	1/16 teleknagyság	2 hold	
félhel	2 hold birtokterület egy tagban		

(A földbirtokok nagyságára és elaprózottságára jellemző, hogy az élőszóban leggyakrabban használt kifejezés a nyócados és a félheles volt – egy négy félheles, azaz 4 x 2 holdnyi birtokkal rendelkező gazda "már tekintélynek számított Pakson".)

A nyolcad telkekben való számolás nyomait találjuk a fennmaradt iratokban, legalábbis mint követendő mértékegységet, amelyet azonban a gyakorlat nem mindig követett híven. Az állattulajdonosokat számba vevő, nyomtatott űrlapokból összefűzött jegyzék fejlécében például a "Telkének mennyisége nyolcadokban" cím szerepel, ám a ceruzával kitöltött rovatokban a 1/2 telek, 3/4 telek, 3 1/2 telek meghatározással egyaránt találkozhatunk. A legeltetési joggal bíró gazdák nagy többsége az 1/8, illetve 3/4 telek közötti birtokkategóriába esett, így a saját jogaon kihajtott jószágát 1-2 szarvasmarhában határozták meg. A kihajtható jószág számát elvileg évente korlátozhatták vagy növelhették, erre azonban kevés példát találunk. A módosításra

^[27] Közérdekű erdőtelepítési terv, 1938. A 10 éves telepítési terv, amelynek számos dokumentumát tartalmazza a Telkes Gazdaság irattartó ládája, elsősorban akác, fekete fenyő és eperfák ültetésével szándékozta megkötni a homokot, s "így a terület legeltetés szempontjából terméknnyé tenni".

^[28] 1892-ben a gazda negyedévi illetménye 7 mérő gabona volt – fele búza, fele roz. (Jegyzőkönyv, 1892.)

^[29] Bár a kiadásokat és bevételeket részletező főkönyvet (a könyvkötőnek és a papirkereskedőnek kiállított nyugták tanúsága szerint) folyamatosan vezettek, ezek közül mindössze kettő maradt fenn. Az 1906–1920 között vezetett könyv az irattartó ládából került elő, míg a korai gazdálkodásra utaló adatokban bővelkedő, 1884-től 1901-ig érvényes számadáskönyvet Bence Barnabás adományozta a Városi Múzeumnak. (Ez utóbbi dokumentum egyébként iskolai hulladékgyűjtés során került elő.)

^[30] Bár a szakirodalom szerint e vidékre jellemző a háromszori kaszálás (PALÁDI-KOVÁCS 1979, 149), kettőnél több szénabetakarításra sehol nem utalnak az iratok. Az elsőként kaszált takarmány neve következetesen fű, míg a másodsorra kaszált sarjú vagy sargyú. Mivel a széna betakarítása nap-számban történt, az erről kiállított nyugták tájékoztatnak a kaszálás időpontjairól: a fűvet általában májusban, ritkábban júniusban kaszálták, míg a sarjú betakarítása változatos időpontokban, júniustól augusztusig történt.

különösen kedvező vagy kedvezőtlen időjárási körülmények készteheték a gazdákat, ez lehet az oka, hogy az idevonatkozó határozatok mindig tavasszal, március-áprilisban születtek, amikor a legelő minőségéről már képet kaphattak a bizottsági tagok. (1887. áprilisában hozta például a Telkes Gazdaság bizottsága a következő döntést: "Küszöbön lévén a jószágok legelőre kihajtása, elhatározottat, hogy 1/4 telek után 3 darab marha hajtathassék ki, mint eddig és", illetve két évvel később a következőt: "1/4 kültelkes gazda legeltetésre kihajthat 3 darab jószágot, 1/8 kültelkes gazda pedig kettőt, de oly feltétel mellett, hogy az egyik darab után két forintot tartozik fizetni a telkes gazdaság pénztárába"; Jegyzőkönyv 1887; 1889.) Míg tehát a 19. század végi adatok gyakran tájékoztatnak az egy jogra eső jószág magasabb számáról, szóbeli visszaemlékezések alapján a 20. század első felére mindenképpen az 1/8 teleknagyság = 1 legeltetési = 1 db jószág elvét és gyakorlatát kell érvényesnek tartanunk, amelyet a legelőterületek nagyságának csökkenésével magyarázhatunk.

A következtetlenül kitöltött rovatokból kitűnik, hogy legtöbbször ökröt és növendékállatot hajtottak ki, elvéve találkozzunk tehén legeltetésére utaló bejegyzéssel. A Többletjószág című, szintén hiányosan kitöltött rovat a saját jogon túl legeltetésre szánt állatok számát jelzi: ez gyakorta 10 körül mozog, de a módosabb középparasztok (3–5 egész telek nagyságú birtokkal bejegyzett!) gazdák esetében elérheti a százat is. Mivel a többletjószág meghatározásakor állatfajtánkénti lebontás nem szerepel, csak feltételezni tudjuk, hogy az általános gyakorlat szerint a legeltetési jogot a szarvasmarha kihajtására használták fel, míg a fűbéren megváltott további jogokat elsősorban a ló- és sertésállomány legeltetési gondjainak megoldására tartották fenn, amennyiben erre lehetőség nyílt. (Legeltetési jegyzék, é. n. 1924 után.).

A legelők rossz minősége és a viszonylag nagy számú állatállomány miatt a legeltetési jog érvényesítése és az azzal való visszaélés büntetése élet-halál kérdés volt a Telkes Gazdaság működésében. A közgyűlési jegyzőkönyvek rendszeresen rögzítik azt a belső határozatot, miszerint a fölös legelőjogok bérbevételekor a tagokat illeti az elsőbbség (pl. "aki több marhát akar kihajtani, mint telkes kompetenciája, az igyekezzék f. évi ápril hó 10 ikéig legelőt bérelni, mert azontul jogában mindenkinek hogy nem telkesnek is kiadhatja" Jegyzőkönyv, 1887.), de sűrűn fenyegetőznek a jogtalanul kihajtott jószág után kiszabandó büntetéssel is. Ennek mértékét 1889-ben 5 forintban szabták meg, miközben a "legelőn való körösztyljárkálásért" általában 1 forint bírsággal éltek. A fenyegetések mellett azonban perek is jelzik a kérdés fontosságát. 1886-ban például alispáni határozatban ítélték el Girst Ádám telkes gazdát, amiért bírói hatalmával visszaélve idegeneknek adta bérbe fölös marhalegeltetési jogát. (Alispáni határozat, 1886.) Súlyosabb következménye lett annak a két évig tartó bírósági pernek, melyet az előző vezetőség visszaélései miatt 1906-ban kezdeményezett az újonnan megválasztott elnök. A per tárgya 53 darab jogtalanul legeltetett jószág, és 4 darab könyvetlen lóhagatás volt, amely több mint 600 korona veszteséget jelentett a Gazdaságnak. (Sajnos az ítéletből nem derül ki, hogy hanyagságról van-e szó vagy hatalmi visszaélésről, Járásbírósági végzés, 1907.) Az állandó, évente jelentkező visszaélésekre hivatkozva fogadott el a Vajer Mihály elnökletével ülésező bizottsági gyűlés bizonyos szabályokat, amelyek előtte csupán jogszerűen kerültek érvényesítésre, például: "... a kinek magánlegelője van, és azt aratásig vissza tartja, aratás után még egyszer annyi jószágot hajtathat ki, mint a mennyi a tulajdonos által benn hagyatik. Illetve: "...a ki a kukoricza közt lévő tarlóját felszántja, annak jószága a tarlóról hazahajtatik és a legeltetése betiltatik..." (Jegyzőkönyv, 1893.) A jogszerű és igazságos legelőhasználatot szolgálta az az intézkedés is, mely szerint kihajtáskor, azaz "a marha felolvasásánál az összes bizottságnak (vagyis bizottsági tagnak) jelen kell lenni". (Jegyzőkönyv 1892. április 24.) A legelőhiány enyhítésére használta fel a gazdasági bizottság az ugarföldek elvetésének korlátozására vonatkozó jogát is "közgazdászati érdekből", kifejezetten a "marhatenyésztés előmozdításának céljával". (Jegyzőkönyv, 1871.)

Pásztorok

A legelőre kihajtott mintegy 1200 jószág^[31] legeltetését és felügyeletét valamint az időszakonként a legelőn tartózkodó tenyésztőállatok gondozását négy pásztor irányította. A pásztorokkal kötött szerződések az 1872 és 1898 közötti időszakból maradtak fenn (2. sz. melléklet). A tehenes, csikós, ökörscordás, illetve gulyás valamint a kanász bérét jószágonként számított terményben és kenyérben állapították meg, melyet a gazdák

^[31] Az állatok számáról pontos kimutatás nem maradt fenn. Ez a szám nyilván évente változó volt, de jelentős eltérésre utaló adat nincsen. Az 1905-ben a Jilling Ferenc pénztárnok, Weiss Ferenc elnök és Feil Ferenc gazda ellen kezdeményezett perben hozott ítélet szövegéből kiderül, hogy a legelőre az évben 1213 jószágot hajtottak ki, 53 darabbal többet, mint ami a kimutatásokban szerepel. (Járásbírósági végzés, 1907.)

nak kellett fizetniük. A termény 1880-ig búza volt, attól kezdve kizárólag rozs^[32], 1886 után pedig elmaradt az eleinte 5–10 krajcár összegben meghatározott készpénzfizetség is. Az általános gazdasági helyzet romlásával a gazdák tehát egyre szűkmarkúbban fizették pásztoraikat, amit következmények nélkül megtehettek, hiszen több jelentkező közül választhattak minden évben. (A pásztorok személyére maguk gazdák adtak le jelölést, mégpedig írásban.) Az iratokból nem derül ki, mikor tértek át a terményilletményről a pénzbeni fizetésre, mindezenre több 1917-ben keletkezett nyugta szerint akkor (már?) havibért fizettek mind a négy pásztornak. Ez azonban átmeneti állapot lehetett (talán az általános élelmiszer- és áruhiány következménye), hiszen az 1940-es években a rideggulánál szolgált adatközlőm visszaemlékezése szerint még akkor is megszabott rendben süttötték a gazdák a kenyeret ("az Örmester adta mindig a leglaposabb kenyeret"), amit a bujtárgyerek szedett össze, a búzát pedig Mindenszentekkor kapták meg a pásztorok, mégpedig akkor már jószágoként egy-egy vékát. Mind a havibér, mind a természetbeni fizetség mellett saját állat tartására is lehetőséget kaptak a pásztorok. Ennek mértékéről évente határoztak – 1892-ben például a gulyás, a tehemes és a csikós egyenként 2-2 marha tartására kapott engedélyt. A kanász munkájának kisebb értéke e juttatás megvonásában éppúgy jelentkezett, mint a bérek megállapításakor.

A pásztorokat év elején, az évi kötelező közgyűléskor jelölték ki, de előfordult, hogy a szerződést a pásztorfogadás hagyományos időpontjában, Szent György-napkor vagy az azt megelőző napokban kötötték. A pásztorok kivétel nélkül mind paksi lakosok voltak, s a többségében német származású telkes gazdákkal szemben túlnyomórészt magyar nemzetiségűek. Az "aláírások" alapján megállapítható, hogy a pásztorok közel fele írástudatlan vagy a betűírásban igencsak járatlan volt – ennek hátrányait felismerve született az a törekvés, amelyet visszaemlékezésekben máig emlegetnek, hogy ti. "a kilencéves évektől má' igyekeztek olyan írástudót fővenni". A jószágért általában feleségükkel vagy más rokonokkal együtt vállalták a felelősséget, bár ennek érvényesítésére az iratok tanúsága szerint nemigen volt szükség. A felfogadott pásztorok neve – bár egyik évről a másikra cserélődött – gyakorta ismétlődött, ami arra utal, hogy munkájukkal, hozzáértésükkel elégedettek lehetnek a gazdák. Érdekes adalék, hogy 1918-ban a megsérült kanász gyógykezelését és gyógyszereit is a telkesek pénztárából fizették. A pásztorok felszereléséről sajnos igen keveset árulnak el az iratok. A kanász, a gulyás és a csikós által használt ostor, valamint a tehemes és ökörcsordás pásztorbotja természetesen a pásztorok saját tulajdonát képezte, míg a kolompok, csengők, béklyók, vakarók, bikakötelek és fejegyzők valamint tehemes és a kanász által használt türök vagy türke, illetve később kürt és duda a telkesek vagyonához tartoztak, így javításukról, pótlásukról a gazdaság gondoskodott. A pénztárkönyvi kiadások egy tétele szerint 1914-ben 10 db pásztorkönyvet rendelt a gazdaság a dunaföldvári könyvkötőtől (Főkönyv, 1906–1920), ezek azonban nyilván a pásztorok tulajdonában maradtak, így sajnos nem kerültek be az irattartó ládába.

A legelőkön található építmények

A legeltetést szolgáló legfontosabb építmények, a gazdaság tulajdonában lévő téglával kirakott 16 db gémeskút karbantartásának, javításának megszervezése komoly feladatokat rótt a mindenkori gazdára. A kutak száma fokozatosan nőtt: 1891-ben pl. a kishegyi homoklegelőn, illetve Boczhegyi csapás felső sarkánál ásattak egyet-egyét. A kútásást és a tisztítást rendszeresen Kovács János kútásóval, a gémfák és vályúk cseréjét valamelyik helybéli ácsmesterrel végeztették, míg a kisebb és járulékos munkálatok (földhordás, téglafuvarozása) a gazdára vagy az általa megbízott napszámosra maradtak. A kutak egy része nevét az oda járó pásztorról (pl. Kanászkút, Teheneskút), más része magáról a legelőterületről (Országúti kút), illetve a készítés idejéről (Újkút) vagy méretéről (Kiskút, Nagykút) kapta.

A legelők egyéb építményeiről kevés adattal rendelkezünk, mindössze a tűzkár ellen is biztosított gulyafészerről (másutt: gulyaakó) tudjuk, hogy ez a kőházaton álló 30 x 10 méter alapterületű, cser tetőzetű faépület az 1940-es években az Alsó legelőn szolgálta a kinnháló gulya védelmét (biztosítási kötvény, 1943), építésének idejéről azonban nincs pontos adatunk.

A Duna árterében valaha általánosnak számító árokkal védett karám egy példánya is fennmaradt a paksi határban, egészen a II. világháború idejéig: az Alsó legelő északi részében kialakított ún. Csikólegelőn. E ménesakol (csikóakó) nagyságáról, építőanyagáról sajnos bővebbet nem árulnak el az iratok, mindössze annyit

^[32] A gabonakonjunktúra éveiben a gazdák érthetően takarékoskodtak búzájukkal, amelyből amúgy is kevesebb termett. (A megművelt terület nagyságát tekintve Pakson mindig több rozsot termesztettek, mint búzát, hiszen az éghajlat ennek kedvezett jobban. SOMOGYI 1976. 114. ill. WALLNER 1958 b. 55.)

tudunk, hogy 1880-ban nagyobb szabású faültetés volt a közelében. (nyugta, 1880.). Az aklok körüli nagyobb munkálatokhoz napszámosokat fogadtak, a kisebb javításokat azonban maga a csikós és gulyás is elvégezte – ezt utólag készpénzben térítette meg a gazdaság.

A naponta hazajáró jószág Tehenes legelője a belterülethez jóval közelebb (a Kishegy mögötti legelőn) helyezkedett el – itt a kutakon kívül más építmény nem állt: a jószág a legelő közepén lévő akácos ligettel borított dombon delelt.

A rideg jószágot felügyelő pásztorok földbe ásott kunyhóban tanyáztak. Felszerelésük, ellátásuk igen szegényes volt: "egy kufferba vót mindenük, sokszó gombát ettek, ürgepörküttet, aztat hurkos csapdával meg rabürgével fogták meg... Rossz vót a víz, kantába' hozták, beásták a földbe, úgy tartották."

Állatfajták, apaállattartás

Sajnos a szerződéses állatfajtákra vonatkozó adatokat nem tartalmaznak – mindössze a hazahajtandó fejős bivalak után fizetendő 10 krajcárnyi felár rögzítése ad némi kiindulópontot ebben a kérdésben. A szarvasmarhaállomány egy részét tehát bivalyok alkották, amint erre több más szórványos adat is utal: a gazdaság 1887-es inventárjában például a vagyontárgyak között szerepel "egy bival bika". A bivalytartás emlékét őrzi a Biva-fok földrajzi név is, amely éppen a telkesek ártéri legelőjének északi csücskében található bivalyfürösztő helyet jelöli.^[33] Bivalybika vásárlásáról 1886 és 1897 között három ízben állított ki nyugtát a gazda, de bivalybika eladásáról még 1906-ból is van adat: ekkor 170 koronáért adták el a gazdaság tulajdonát képező állatot Müller Vilmosnak. Ez a példány azonban már az utolsó paksi bivalyok egyike lehetett, tartása ugyanis a század első évtizedeiben erősen hanyatlott: míg 1895-ben 146, 1911-ben már csupán 18 darab bivalyt írtak össze az egész településen^[34].

A szarvasmarha-állomány jelentős részét az 1920-as évekig a magyar szürke marha alkotta. Bár e fajta konkrétan nincs megnevezve az iratokban, a közvetett adatok (szarv gomboztatása, téli legeltetés) bizonyossá teszik, hogy a település egészére jellemző fajtaarányok (1676 magyar fajtájú marhára jutott 262 pirostarka és szimmentáli, valamint 45 borzderes) 1895-ben a telkesek legelőin is hasonlóak lehettek. A fordulat a fajtaváltásban a 20. század első évtizedeiben történt, bár valamivel lassabban, mint az ország más területein: 1911-ben ugyanis még mindig 800 darab magyar szürkemarhát legeltettek Pakson. Ezek jó része minden bizonnyal a telkesek igen messze fekvő külterületi legelőin tengődött, ami gyér növényzete és kedvezőtlen fekvése miatt más mezőgazdasági hasznosításra nemigen volt alkalmas. A 20. század első két évtizedéből fennmaradt – a közlegeltetésre való alkalmasságot igazoló – állatorvosi bizonyítványokon egészen 1917-ig kizárólag darvas, füstösszörű, fehér, hamvasszürke, kormosszürke, illetve kormos daruszín magyar, illetve erdélyi fajtájú bikák szerepelnek, s csupán 1917-ben állítják ki az első (ránk maradt) igazolást a Toncsi, Cilli és Huszár névre hallgató vöröstarka apaállatokról. (Állatorvosi igazolások, 1904–1917). A magyar fajta sorsa azonban meg volt pecsételve, s bár a visszaemlékezések szerint az 1930-40-es években a ridegjószág között még "jónéhány szürkemarha akadt (köztük a leghosszabb szarvúak a Pach Fülöpéi voltak)", arányuk az ekkori teljes szarvasmarhaállomány 10 %-át sem érte el.^[35] A tejtermelés céljából tartott nyugati fajtákkal ellentétben szerepük elsősorban a fogatolásban volt jelentős^[36].

Sajnos a múzeumba került iratanyag sem a sertés-, sem a lófajták tekintetében nem ad eligazítást számunkra, így mindössze a statisztikai adatokra támaszkodhatunk. Pakson mind a zsírsertés – hússertés, mind a hidegvérű – melegvérű ló fajtaváltás lassan haladt^[37], s mivel a visszaemlékezések alapján tudjuk, hogy a Gazdaság (Legeltetési Társulat) legelőin mindvégig, tehát 1950-ig kinnháló ménest és – bár esténként hazahajtott – de gyepen tartott kondát (nyáját) legeltettek, biztosak lehetünk benne, hogy a hagyományos, fajtaváltás előtti mangalicáról, illetve hidegvérű lovakról van szó.

A legeltetés megszervezése mellett a Telkes Gazdaság legfontosabb feladatai közé tartozott az apaállatok beszerzése és gondozása. Ennek ellátására állatfajtánként más és más megoldást választottak.

^[33] TMFN 201.

^[34] KSH 1972 a, 290.

^[35] A számadatok forrása: KSH, 1972 a, 290.

^[36] vö. BODÓ 1990, 60., ill. TÁLASI 1979-1980, 397.

^[37] 1942-ben a településen tartott 3 495 sertés mintegy háromnegyede zsírsertés volt, az 1935-ben számlált 1 158 lóból viszont már mindössze 191 volt csak hidegvérű. KSH 1972 b, 290.

A legkevesebb szervezést és adminisztrációt igénylő módszert a sertéskanok tartására alkalmazták: a feladat elvégzésére meghatározott időre (általában három, ritkábban egy évre) szerződést kötöttek a gazdák valamelyikével. A kanok tartása minden bizonnyal jól jövedelmező vállalkozás lehetett, hiszen minden esetben a Telkes Gazdaság valamely tagjával kötöttek szerződést, melyet árlejtés^[38] előzött meg, vagyis a gazdák licitáltak, melyikük látná el olcsóbban a feladatot. (Az 1880–90-es években a licit 170 forinton indult, a végső összeg pedig 130–160 forint között mozgott). A gazda szerződésben rögzített kötelezettsége kezdetben csupán abból állt, hogy három darab "elegendő nagyságú, jó fajú, s formájú, a hágatásra alkalmas kan sertést jól táplálva a nyáj között tartani köteles" (Szerződés, 1874.). Később, a külterjes tartás visszaszorulásával a feltételek szigorodtak: a szerződések előírták az ólban tartott kan takarmányozásának rendjét ("mindennap egyszer kukoricával, kétszer pedig jó moslékkal"), s a tenyésztés szempontjainak megfelelő életkor és "jó kinézet" mibenlétét is: "...mely kandisznóknak fehér bodor szőrű riska fülű és jegy nélkülieknek kell lenni" (Szerződés, 1890.) A kantartás egyaránt vonatkozhatott a gazdaság saját tulajdonában lévő tenyészállat, illetve (gyakrabban) a vállalkozó gazda állatainak gondozására. A megállapodás értelmében a gazdák az ólban tartott kanhoz hajtották a begörgött disznókat, s a hágatásért nem kellett fizetniük. Óvatosságból, a visszaélések elkerülése végett a szolgáltatásért járó díjat két részletben fizették ki.

Eleinte hasonló rendszerben biztosítottak a telkes polgárság kancáinak fedezésére szolgáló egy darab ménlovat is, melyet a 1868-ban a vállalkozónak még "június hó végéig hetenként minden héten fél-fél hétig a ménesen hágás végett kinttartani" volt kötelessége, tíz évvel később azonban a hágó mén már az istállón fogadta a kancákat március 15-től június végéig. (Szerződés, 1868, 1879.) Ez esetben is előírták a mén bizonyos tulajdonságait (pej vagy szürke), valamint hogy a ló "idegen" kancák hágatására nem használható fel, a telkes gazdák kancáit viszont ellenszolgáltatás nélkül kellett fogadnia. Ezt a rendszert váltotta fel később az állami ménlovak igénybevétele, amelyért a gazdáknak már kancánként kellett hágatási díjat fizetnie, amint arról a fennmaradt elismervények tanúskodnak.

A legtöbb körütekintést, szervezést és anyagi ráfordítást a bikák beszerzése és tartása igényelte a gazdaságtól. Ellentétben a sertéskanokkal és ménlovakkal, a szarvasmarha-szaporulat biztosítására a gazdaság mindvégig saját tulajdonban lévő bikákat tartott (általában öt darabot), melyeket rendszeresen cseréltek. Az évi 2–3 bika eladása és az új tenyészállatok beszerzése a bizottmány kebeléből kijelölt alkalmi bizottságok feladata volt, s mivel az állatokért közelebbi, illetve távolabbi (gyakran túlsóféli) vásárookra utaztak, ez komoly előkészületekkel (esetenként levelezés, sőt táviratküldés) és fuvar-, réh- (rév) valamint vásár- és szállásköltséggel, illetve hajtási díj kifizetésével járt együtt. Bár a tenyészbikák kiválasztásának pontos szempontjait nem ismerjük, a rendelkezésre álló nyugták adatai alapján készített összeállításból (3. sz. melléklet) kitűnik, hogy 2–3 állat megvételét gyakran akár 6–8 különböző helyen történő bikanézés előzte meg, ami igen gondos mérlegelésre utal. A vásárok, uradalmak, állami telepek kiválasztásában nyilvánvalóan a tenyészállatokért felelős gazda korábbi kapcsolatai, tapasztalatai is szerepet játszhattak, így változhatott a bika származási helye a közeli Dunakömlődtől egészen Tápeig vagy – a 20. század elejétől egyre gyakrabban – a szekszárdi Ménesmajorig.

A bikák sikeres kiválasztása nemcsak a szaporulat minőségére, de a gazdaság bevételeire is hatással volt: bár a településen többen is tartottak tenyészbikát, időről-időre a telkes gazdák bikáival is végezték "idegenek" tulajdonában lévő tehenek fedeztetését, melynek díja a Gazdaság készpénzét gyarapította. (1907-ben pl. 5 korona Bun Gusztáftól tehén fedeztetéséért"; 1908-ban összesen 80 korona bevétel származott fedeztetésből!)

A bikákat a Kápolna utcai bikaistálló birtokba vételéig részben a Bikalegélőn, részben a gulyánál (a növendékjóságából álló ridegygulyánál), részben szintén gazdáktól bérelt helyiségben tartották, ám takarmányozásukról mindig maga a gazdaság gondoskodott, ezt a tevékenységet nem adták ki haszonbérbe. A Kápolna utca 2. szám alatt található lakóház, melyhez istálló és pajta is tartozott, 1908-ban került a Telkes Gazdaság tulajdonába, ettől kezdve több iratban is a gazdaság székhelyeként tüntették fel. Az istálló vegyes anyagból épült, mennyezete deszkázott volt, tetejét faszindely fedte.

^[38] Az árlejtés bevett módszere volt az egyes munkák "megpályáztatásának", amellyel valószínűleg a visszaélések gyanúját kívánták magukról elhárítani a gazdaság vezetői. A 19. századi jegyzőkönyvekben még a kútépítéshez szükséges téglaszállítás árlejtés útján történő elvállalására is találunk példát! (Jegyzőkönyv, 1890, 1891)

Takarmányozás

A Telkes Gazdaság takarmánygazdálkodási gyakorlatára szintén csak a különböző nyugtákban és számadásokban fellelhető esetleges és hiányos adatokból tudunk következtetni. Az ezekből kibontakozó kép meglehetősen kaotikusnak tűnik: a gazdaság rendszeresen eladja kaszált, illetve természetett takarmányát (részben saját tagjainak, részben a községnek), miközben rendszeresen vásárol is takarmányt. Ez némileg ésszerűtlennek hathat, így a lehetséges magyarázatok között számba kell vennünk egyrészt azt, hogy a Telkes Gazdaság hosszú ideig nem rendelkezett a széna tárolására alkalmas építménnyel, másrészt azt, hogy a napszámosok foglalkoztatása miatt állandó készpénzszüksége volt, harmadrészt pedig azt, hogy – mint láttuk – a gazdaság nagy fontosságot tulajdonított a tenyészbikák minőségére, így saját gyengébb takarmányán túladvá igyekezett az értékesebb takarmányt számukra beszerezni.

A rendszeresen kaszált rétek a következők voltak: Kapitánykút, Városrét, Alsórét, Homokkút, Kondorfok valamint a Bikalegelő, melyet legeltetés céljára évente csak három hónapig használtak. A réten folyó munkálatokat (tüskévágás, gyűjtés, szénahordás) minden esetben napszámosokkal végeztette el a gazda, a széna tárolására vagy helyiséget béreltek vagy szabad ég alatt, a szűrűkertben, csősszel őriztették. Vetett takarmány természetésére 1873-tól szolgálnak adatokkal a fennmaradt iratok: eleinte lóhere, csalamádé, árpa, majd az 1880-as évek közepétől egyre gyakrabban mohar (muhar), bükköny, zab, kukorica, krumpli vagy baltacim (baldacin) került említésre – e takarmánynövényeket a felszántott Réti földeken valamint az Újvárosi kertben természetették. A vetőmagot általában attól a helybéli kereskedőtől szerezték be, akitől az egy évre szükséges kőst (15-25 kg) is vásárolták.

A takarmányra 4-5 évente tűzkár elleni biztosítást kötöttek. Az 1888 és 1943 között kiállított biztosítási kötvények tájékoztatnak az az évi télire szánt takarmány mennyiségéről és elhelyezésének módjáról. A megjelölt szérűkert általában valamelyik gazda kertjében vagy kertje közelében helyezkedik el (pl. "Kern Ferenc szérűkertjében", "Újtemető kertben" vagy "találtatik a paksi szérűkertek egyikén"), az elhelyezett mennyiség igen változó: 1-3 boglya vagy 1-2 kazal. (A boglya nagyságát általában 8 szekérnyi szénában jelölik meg, szekerenként 700-800 kilogrammal számolva, magassága 7-8 m, kerülete 14-25 m; a 11 méter magasra rakott kazalba 17-20 szekérnyi szénát helyeztek el). Esetenként megjelölik az adott szénamennyiséget adó földterület nagyságát is, ez 10 és 20 hold között mozgott (1 hold = 1000 négyszögöl). A szabad ég alatt elhelyezett takarmány 1908 után némileg csökkent, ettől kezdve a Kápolna utcai lakóház és istálló mellett található nyitott faszindelyes pajtában 4-5 szekérnyi szénát tudtak elhelyezni. Tűzkár mindössze egyszer, a település egészét sújtó nagy tűzvész idején, 1889-ben érte a gazdaság takarmányát.

Alkalmazottak

A Telkes Gazdaság fennállásának ideje alatt mindvégig nagy hangsúlyt fektetett tulajdona védelmére, jogainak érvényesítésére. Erről tanúskodnak az igen változatos "bűnökért" kilátásba helyezett, illetve kiszabott pénzbüntetések^[39] valamint a Telkes Gazdaság kezdeményezésére lefolytatott bírósági perek^[40].

A tulajdon védelme érdekében a gazdaság évente négy csősz alkalmazott, kettőt az alsó és kettőt a felső határra. A forgópisztollyal, puskával majd 1907-től mezőőri igazolvánnyal és jelvényel is felszerelt csőszök a határ, a kutak, a hidak és az utak épségéért egyaránt felelősséget vállaltak, de ők ellenőrizték a legeltetésre kiadott útszéli területek állapotát is. Emellett telente – külön fizetség fejében – eltakarították a telkesgazdasági csapásokról a havat, és a gátórral közösen rendszeresen ellenőrizték a telkesek birtokához tartozó ártéri töltéseket, melyeket a buzgárok elleni védekezésül két-háromhetente birkákkal tapostattak le. A gazdaság területeinek határát a helyi kőfaragótól és asztalosmestertől megrendelt határkövek, megyehatárok (árkok) és tilalomtáblák jelezték. Szintén a telkesek által festetett táblák figyelmeztették a lakosságot a Magyar legelő 1933-tól hosszútávra vadászati haszonbérbe adott részének (414 kat.hold) határán a kutyák távoltartására és a hasznos madarak fészkeinek védelmére.

^[39] A legsúlyosabb büntetés természetesen a jogtalan legeltetésért járt: ennek mértékét első alkalommal jószágonként 2 forintban, másodszorra 4

forintban állapították meg, de a visszaeső bűnöst a községi bírónál való feladással és a hajtópénz megtérítésével is sújtották. Kisebb mértékű bírságolás járt a legelőn való körösztüljárákálásért valamint jószágelhagyásért, szántási kihágásért vagy krumpliböngészésért.

^[40] 1875-ben egy dűlőút elszántása, 1903-ban egy (a kisházások részéről) vitatott tulajdonjogú csapás, 1906-1907-ben az előző évi elnökség "hűtlen kezelése", 1907-1908-ban pedig a Vörösmalmi patak tisztogatásának költségeihez való hozzájárulás volt a per tárgya. (Idézések, alispáni ítéletek, fellebbezések, 1875-1908.)

Összegzés

Áttekintésemben a paksi paraszti közbirtokosság iratanyagában fellelhető adatok, utalások nyomán a társaság gazdálkodásáról, szervezetéről kialakult kép felvázolására tettem kísérletet. Ez a kép – mely jellegéből adódóan hiányos és helyenként elnagyolt – a paksi parasztság gazdálkodásának és mentalitásának sajátos kettős természetéről: a konzervatív, újításoktól idegenkedő állattartásról s az ezzel társuló kapitalista szemléletű munkaszervezésről és pénzügyi gazdálkodásról árulkodik.

A paksi Telkes Gazdaság működésének számos vonása megegyezik, vagy nagy hasonlóságot mutat a szakirodalomban eddig bemutatott közbirtokosságok működésével: ezek közé tartozik az újévi, illetve tavaszi közgyűlések rendje, a tisztségviselők feladatkörei, a közfelkiáltással való választás, a pásztorok és csőszök bérezésének módja, irattartó láda és pecsétnyomó használata stb. Feltűnő különbség ugyanakkor, hogy míg a közfeladatok ellátásában a közbirtokosságok többségénél nem vagy csak viszonylag későn válik jellemzővé a bérmunka megjelenése, s akkor is csak részben, addig Pakson a kalákában történő munkavégzés egyetlen nyoma egy 1886-os hirdetményben olvasható, amely "nálási töltés csinyálás" céljából 34 fő telkes gazdasági tagot rendel délután két órára a községházára (Hirdetmény, 1886). Ez azonban kivételnek számító eset, minden más, hagyományosan közösen végzett feladat (legelő tisztogatása, kutak, aklok és utak javítása, szénagyűjtés stb.) esetében az egészen korai időktől kezdve napszámos munka igénybevételével találkozunk. Mind a napszámosok, mind az egyéb szolgáltatásokat végző iparosok (a bikakötelet és fejegyzőket készítő kötélgyártó, a türköt javító bádogos, a kútvödrot gyártó kádár stb.) kizárólag pénzbeni fizetséget kaptak – a paraszti munkakapcsolatokban olyannyira jellemző terménybeni ellentételezés kizárólag a gazda bérezésében jelentkezett. Mindebben a legelőjog arányában érvényesített szavazataival a Telkes Gazdaságban nagy befolyással bíró, tekintélyes birtokkal, jelentős ló- és szarvasmarha-állománnyal rendelkező, piacra termelő módos parasztság szemléletére ismerhetünk.^[41] E szemléletre igen jellemző adalék a különböző szerződések, jegyzőkönyvek szövegében használt cseléd kifejezés is, amellyel a gazdaság alkalmazásában álló csőszöket és pásztorokat illették.

A korán polgárosuló paksi parasztság értékrendszere és gazdasági stratégiája más területeken is megnyilvánult. Nyomát sem találjuk például a más közbirtokosságokat jellemző "felelőtlen" év végi vagyonfelosztásnak, netalántán mulatozásnak^[42]. Éppen ellenkezőleg: a közös vagyon minden áron való gyarapítását szolgálta az éppen az adott pillanatban fölöslegesnek mutakozó javak azonnali értékesítése. Nemcsak az elhullt bika bőrét, az avit gémfát, a kopott tehénvakarót, a páskomi legelőn keletkezett jeget, a bikák takarmányozására használhatatlan ízék szénát (stb.) adták el, de haladéktalanul túladtak azokon a terményeken is, amelyeket maguk is hasznosíthattak volna (pl. a kutaknál, akloknaál, bikaistállóban keletkező trágyát) vagy amelyből 2-3 hónap vagy 1 év múlva maguk is vásárlásra szorultak (széna, moharmag, boglyafenék, rözse stb.). E kisebb tételeken túl nagyobb bevételt jelentett a közös vagyon egy részének haszonbérletbe adása. Az 1870-es években még "földközösségi" használatban hasznosuló vadászati és halászati jogot az 1890-es évektől már rendszeresen bérbe adták; a bérlők eleinte magánszemélyek, majd a magyar legelő esetében a 1933-tól a Paksi Vadásztársaság voltak. Közvetlenül szintén nem részesülhettek a tagok a gazdaság területein történő fakitermelés hasznából sem: a rözset, tuskót és forgácsot a favágással megbízott napszámosok kapták, míg a csontolt szálfat nyilvános árverésen értékesítették – az eseményt nemegyszer a szomszédos községekben is kidoboltatták.

Az ily módon gyarapodó közbirtokossági pénzvagyon kezelése, a ki- és befizetések könyvelése az írásolvasásban és a számolásban való jártasságot, az ügyvédekkel, számvizsgálókkal, bankárokkal és a megyei közigazgatási tisztviselőkkel való tárgyalásban való tapasztalatot, de mindenekelőtt komoly felelősségvállalást^[43] követelt meg a vezetőségtől. Ez pedig – bár enyhítésére a választási rendszer többszöri módosítása révén történtek kísérletek – tovább csökkentette a szegényebb telkes gazdák esélyeit a döntéshozatalban való szerepvállalásra. A gazdaság – némely években több ezer koronára rúgó – vagyonát a 19-20. század fordulóján már a Paksvideki Takarékpénzár kezelte, s az éves kamatok közel annyit tettek ki, mint amennyi a bikák fedezetési díjából folyt be egy év alatt. A közbirtokosság addig fényes pénzügyi helyzete csupán az 1910-es

[41] Pakson a 20. század első felére a 20-50 holdas parasztbirtokok aránya felülmúlta a közép- és kisparasztság arányát! Az 5-50 holdas birtokterületek a művelhető földek 49,1 %-át tették ki összesen, az 50-100 holdas birtokok pedig további 9,8 %-át. WALLNER 1958, 56-57.

[42] pl. BÁRTH 1992, 158.

[43] "Nem szeretnék, ha szegény ember a gazda meg a pénztárnok, mer' azok könnyen hozzányúltak a pénzhez, ha megszorultak"

évektől indult romlásnak. Ettől kedve rendszeresen szorultak kisebb-nagyobb banki kölcsönökre, de – megint csak jellemző módon – előfordult, hogy a gazdaság valamely módos tagja (Veiss Ferenc, Feil János) nyújtotta a kölcsönt, amelyet a következő év elején természetesen kamattal kapott vissza.

A vezetőség e korszerűnek tekinthető pénzügyi szemléletével ellentétben magát a mezőgazdasági tevékenységet meglehetősen konzervatívizmus jellemezte. A "Duna-mente legjobban kapitalizálódott mezővárosában"^[44] az 1930-as években még 500-800 marhából, illetve 200-300 lóból álló, ridegen tartott gulya és ménes legelt, a trágyát a telkesek földjein nem hasznosították, a takarmánytermesztés ötletszerűen, esetlegesen működött^[45], a futóhomokkal borított legelők fásítási programja akadozott, majd teljesen elhalt^[46]. Mindez jól tükrözi, hogy a paksi mezőgazdasági termelés e korszakában az állattartás mindössze kiegészítő jövedelemforrás volt: elsősorban a növendékállatok eladása és a fuvarozás hozott hasznot a paksi gazdáknak. A közeli Völgységgel és a Kapos mentével ellentétben az intenzív mezőgazdasági termelés irányát Pakson nem a belterjes, istállózó állattartáson alapuló tejgazdaságok, hanem a nagyarányú szőlőtermesztés és borkereskedelem határozta meg.

1. sz. melléklet

A Telkes Gazdaság és a Legeltetési Társulat tisztségviselői 1869 – 1950

TELKES GAZDASÁG				LEGELTETÉSI TÁRSULAT			
év	elnök	pénztárnok	gazda	év	elnök	pénztárnok	gazda
1869	Till József			1929	Girst Adám		
1870	Hoas János		Kern Pál	1930	Feil Ferenc Kern	Bach Adám	Feil János
1872	Feil Ferenc			1931	Feil Ferenc	Feil János	
1873	Vájer János			1933	Feil Ferenc	Feil János	
1874	Kriszti János			1936	Feil Ferenc		
1876	Vájer Márton			1938	Vitéz Kovács Ferenc		
1878	Pájerli Ferenc			1950	Wayer Ferenc	Wayer Mátyás	Feil Ferenc
1879	Vájer Mátyás, Müller János	Klein János					
1880	Müller János	Klein János					
1881	Müller János						
1882	Tumpek András	Schmick Pál	Benedeckzi András				
1883	Kern János, Till Pál						
1884	Kern János	Schmid Ferenc	Kern Antal				
1885	Kern Antal						
1886	Kern Ferenc, Bach Fülöp	Klein József	Feil Ferenc				
1887	Remler János	Till Lőrinc	Jéger János				
1888	Remler János, Kern Pál	Till János					
1889	Kern Pál	Ruff Antal	Kern János weiss				
1890	Koch Henrik	Veier József	Kern János weiss				
1891	Kern Ferenc, Koch Henrik						
1892	Vájer Mihály	Vájer József	Kern János szöske				
1893	Kern János, Vájer Mihály	Akkermán Péter					
1894	Hanol Ferenc	Kern János					
1895	Hanol Mihály	Szinger Adám					
1896	Akkermán Péter						
1897	Akkermán Péter						
1898	Jantner Ferenc						
1899	Schmick Pál						
1900	Schmick Pál						
1903	Vayer József	Till János					
1905	Weisz Ferenc Kapli	Kondorfarok Jilling Ferenc	Feil Ferenc Ruffi				
1906	Akkermán Péter	Heiszler János	Schmidt János				
1907	Jantner János	Szinger Adám	Schmidt János				
1908	Heiszler János	Szinger Adám	Schmidt János				
1909	Heiszler János	Szinger Adám	Feil Márton				
1910	Feil Mihály						
1911	Girst János	Tenczl Ferenc	Feil Márton				
1912	Treszl Pál	Vájer János	Weisz Adám				
1913	Treszl Pál	Vájer János	Weisz Adám				
1914	Feil Mihály	Tenczl Ferenc	Weisz Adám				
1915	Feil Mihály	Till Jakab	Weisz Adám				
1916	Vájer János	Till Jakab	Kindli Adám				
1917	Feil Mihály	Weisz Adám	Kindli Adám				
1918	Weisz Ferenc Kapli	Weisz Adám	Kern János				
1919	Till Márton	Feil Ferenc Treszli	Kern János				
1920	Girst Mihály	Feil Ferenc Treszli	Kern János				
1923	Girst Adám						

[44] ANDRÁSFALVY 1975, 80.

[45] Az állandóan változtatott takarmánynövények feltehetően a századfordulótól a Gazdakör előadásain, sőt szaklapokból tájékozódó tehetősebb gazdák és elnökök kísérletező kedvét vagy éppen maradiságát tükrözik.

[46] Az erdőtelepítési program az 1930-as évek elején indult, de mivel a Telkes Gazdaság kezelésében akadozott, végül állami kisajátítás révén valósult meg, jó 10 évvel később.

2. sz. melléklet

A név melletti + arra utal, hogy a pásztor aláírás helyett keresztet rajzolt a szerződésre

<u>Évszám</u>	<u>Foglalkozás</u>	<u>Pásztor neve</u>	<u>Bére</u>	<u>Felfogadás napja</u>
1872	tehenes	Győri János +	fél véka búza, fél kenyér, 10 krajcár	február 4.
1872	csikós	Duka Horváth József	negyed véka búza, fél kenyér, 10 krajcár	február 4.
1872	ökörcsordás	Bencze János	fél véka búza, fél kenyér	
1873	csikós	Duka Horváth József	negyed véka búza, fél kenyér, 10 krajcár	január 1.
1873	tehenes	Keszegi Ferenc	fél véka búza, fél kenyér, 10 krajcár	január 1.
1873	kanász számadó	Szabó Csiszár József+	negyed véka búza, fél kenyér	január 1.
1879	gulyás	Fink Ferenc és Pál	fél véka búza, fél kenyér, (behajtandó fejős bivalyok után 10 krajcár)	január 1.
1880	kanász	Benedek János	egy fickó rozs, fél kenyér	január 25.
1884	tehenes	Szalai József +	fél véka rozs, fél kenyér, 10 krajcár	január 1.
1884	kanász	Agócs János	negyed véka rozs, fél kenyér, 5 krajcár	január 1.
1886	tehenes	Májor Bertalan	fél véka rozs, fél kenyér, tíz krajcár	április 24.
1886	kanász	Á. Benedeczký János +	negyed véka rozs, fél kenyér, 5 krajcár	január 2.
1886	csikós	Kis György és János	fél véka rozs, fél kenyér	április 23.
1887	csikós	Győri Péter	fél véka rozs, fél kenyér	április 24.
1887	gulyás	Fekete Bence János +	fél véka rozs, fél kenyér, (hazajáró fejős bivalyok után 10 krajcár)	április 24.
1889	kanász	Benedeczký János	egy fickó rozs, fél kenyér	április 24.
1889	gulyás	Kuner János	fél véka rozs, fél kenyér (haza járó fejős bivalyok után 10 krajcár)	január 2.
1889	tehenes	Pupp János +	fél véka rozs, fél kenyér, (hazajáró fejős bivalyok után 10 krajcár)	január 2.
1890	tehenes	Meier Bertalan	fél véka rozs, fél kenyér	április 24.
1890	csikós	Győri Péter	fél véka rozs, fél kenyér	április 24.
1890	gulyás	László Mihály rászpó +	fél véka rozs, fél kenyér	április 24.
1890	kanász	Benedeczký András +	egy fickó rozs, fél kenyér, 10 krajcár	április 24.
1891	csikós	Győri Péter	fél véka rozs, fél kenyér	január 16.
1891	tehenes	Kern Ferenc	fél véka rozs, fél kenyér, 10 krajcár	január 16.
1891	gulyás	Kuner József	fél véka rozs, fél kenyér	január 14.
1892	tehenes	Kern Ferenc	fél véka rozs, fél kenyér, 10 krajcár	január 5.
1892	kanász	Király János	egy fickó rozs, fél kenyér, 5 krajcár	január 6.
1892	csikós	Bencze János	fél véka rozs, fél kenyér	január 5.
1892	gulyás	Májor Bertalan	fél véka rozs, fél kenyér	január 5.
1898	kanász	Kuner János	fél véka rozs, fél kenyér (fejős bivalyok után 10 krajcár)	április 25.

3. sz. melléklet

Eladó tenyészállat megtekintése, illetve vásárlása céljából szervezett utak helyszíne 1870 – 1917

<u>Évszám</u>	<u>Bikavásárlás, illetve bikanézés helye</u>
1870	Kalocsa
1879	Dorog, Simontornya, Kalocsa
1880	Dunapataj
1883	helyben, báró Rudnyánszknál
1885	Kalocsa
1886	Fadd, Gerjen, Hajós, Kalocsa, Bátaszék, Ócsény, Pilis, Óberek, Újberek, Csámpa
1888	Báta, Gyűrűalj, Pörböl, Felsőberek, Alsóberek, Ócsény, Decs, Hidegvölgy, Nagydorog, Előszállás, Alsószentiván, Kömlőd, Kalocsa
1893	Dunaföldvár, Fadd, Szabadszállás
1894	Dunapataj, Fadd
1895	Fadd, Várszeg, Hajós, Kalocsa, Kiskőrös, Szekszárd, Pataj
1896	Halas, Kalocsa, Kékesd, Fadd, Reszét, Kiskőrös, Várszeg, Harta, Szentkirályi bérgazdaság
1903	Halas, Dunakömlőd, Tengelic, Kajdacs
1907	Tápé, Előszállás, Szekszárd-Ménésmajor
1909	Szekszárd-Ménésmajor
1912	Kékesd, Harta, Sze Szekszárd-Ménésmajor, Tápé
1913	Zádor
1914	Tápé, Madocsa
1917	Szekszárd-Ménésmajor

Irodalom

- ÁCS 1995
A. ÁCS, Erdőbirtokossági és legeltetési társulatok Vörösbényben. In: L. KREDICS – A. LICHTNECKER (szerk.) Balatonalmádi. 350–369.
- ANDRÁSFALVY 1975
B. ANDRÁSFALVY, A Duna mente népének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig. Tanulmányok Tolna megye történetéből VII. Szekszárd
- BÁRTH 1991–1992
J. BÁRTH, A parasztközösségek önszerveződésének néhány formája Kalocsa környékén. Néprajz és Nyelvtudomány XXXIV. 151–171.
- BODÓ 1990
S. BODÓ, A magyar paraszti termelés igoerejének története. Studia Folkloristica et Ethnographica 26. Debrecen
- CSERNA – KACZIÁN 1986
A. CSERNA – J. KACZIÁN, Egyed Antal összeírása és korrajz Tolna vármegyéről. Szekszárd
- DELI 1984
E. DELI, Közbirtokosságok, legeltetési társulatok a Suha-völgyben. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 22. 84–90.
- EGYED 1829
A. EGYED, Paks leírása. Tudományos Gyűjtemény, XIII. évfolyam. 11.. Budapest.
- FÉNYES 1851
E. FÉNYES, Magyarország geográfiai szótára II. Pest
- HALÁSZ 1990
P. HALÁSZ, A közbirtokosság mint hagyományos önkormányzati forma. Honismeret XIX. évf. 1990/6. 44–46.
- KACZIÁN é. n.
J. KACZIÁN, Paksi egyesületek 1841–1949. Kézirat.
- KOCH 1976
J. KOCH, Paks története a Habsburg abszolutizmus korában. In: I. NÉMETH (szerk.) Paks nagyközség monográfiája. Paks 33–62.
- KSH 1972 a
Mezőgazdasági statisztikai gyűjtemény. 1870–1970. Állattenyésztés III. Községsoros adatok. 1. Szarvasmarhaállomány. Budapest
- KSH 1972 b
Mezőgazdasági statisztikai gyűjtemény 1870–1970. Állattenyésztés III. Községsoros adatok. 2. Sertésállomány; 3. Lóállomány. Budapest
- NÉMETH 1976 a
I. NÉMETH: Paks társadalmi és politikai fejlődése a honfoglalástól a török hódoltság végéig In: uő. (szerk.) Paks nagyközség monográfiája. Paks. 13–30.
- NÉMETH 1976 b
I. NÉMETH: Paks gazdaságföldrajza. In: uő. (szerk.) Paks nagyközség monográfiája. Paks. 293–382.
- PALÁDI-KOVÁCS 1979
A. PALÁDI-KOVÁCS, A magyar parasztság rétgazdálkodása. Budapest
- PETERCSÁK 1979.
T. PETERCSÁK, Közbirtokosságok, legeltetési társulatok a Hegyközben. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XVII–XVII. 261–280.
- PETERCSÁK 2000
T. PETERCSÁK: Paraszti közbirtokosságok, legeltetési társulatok Heves megyében. Agria XXXVI. 241–279.
- PETERCSÁK 2001
T. PETERCSÁK, Az állattartás szabályozása a Heves megyei paraszti gazdasági közösségekben. In: J. HÁLA-ZS. SZARVAS-M. SZILÁGYI (szerk.) Számadó. Tanulmányok Paládi-Kovács Attila tiszteletére. Budapest. 41–53.
- SOMOGYI 1976
GY. SOMOGYI, Paks története 1848-tól az első világháborúig. In: I. NÉMETH (szerk.) Paks nagyközség monográfiája. Paks. 63–103
- SZABAD 1998
GY. SZABAD, A jobbágyszabadság hatása a magyar társadalom szerkezetének átalakulására. In: GY. FEHÉR (szerk.) Jobbágyszabadság 1848. Mezőgazdasági Múzeum, Budapest. 37–44.
- SZABÓ 1979–1980
I. SZABÓ, Legeltetési társulatok a Tiszazugban. A Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 201–221.
- TÁLASI 1979–1980
I. TÁLASI, Változásvizsgálatok a népi állattenyésztés köréből. Néprajzi tanulmányok írások I. Dissertationes Ethnographicae III-IV. Budapest. 393–411
- TÁRKÁNY-SZÜCS 1981
E. TÁRKÁNY-SZÜCS, Magyar jogi népszokások. Budapest
- TMFN
F. ÖRDÖG – J. VÉGH – L. PAPP (szerk.) Tolna megye földrajzi nevei. Akadémiai kiadó. Budapest
- TÓTH 1996
I. GY. TÓTH, Mivelhogy magad írást nem tudsz... Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon Budapest.
- TÓTH 2002
I. GY. TÓTH, Alfabetizáció a XVII–XVIII. századi Magyarországon. Acta Papensia (2002) 1-2. 31–38.
- VÁLYI 1799
A. VÁLYI, Magyar Országok leírása. Harmadik kötet. Buda.
- WALLNER 1958 a
E. WALLNER, Paks települése. Földrajzi Közlemények VI. (LXXXII.) kötet 1. sz. 1–22.
- WALLNER 1958 b
E. WALLNER, A paksi járás mezőgazdasági földrajzának alapvonásai. Földrajzi Értesítő 1958. (VII.) I. 53–96.

Adatközlők:

- Feil Jánosné (sz. 1926)
Hauzman János (sz. 1937)
Vajer Ferenc (sz. 1929)
Vajer Ferencné (sz. 1921)
Zamics Istvánné (sz. 1929)

Idegen nyelvű összefoglalás

A dolgozat Paks mezőváros majd nagyközség paraszti közbirtokosságának kialakulását, működését és szervezetét mutatja be a paksi Városi Múzeumban őrzött iratanyag (1841 – 1950) elemzése segítségével. A közös tulajdonú legelők kezelésére létrehozott közbirtokosság számos hasonlóságot mutat az országban működő hasonló szervezetekkel, hiszen működésének kereteit a törvényi szabályozás adta. Ugyanakkor, mivel a törvények és miniszteri rendeletek teret adnak a helyi jogszokásban gyökerező elvek és megoldások érvényesítésének is, a legeltetési közbirtokosság működése a helyi birtokos parasztság értékrendjére, gazdasági és gazdálkodási gyakorlatára is jellemző sajátos vonásokat mutat. Az iratok elemzése rávilágít például a paksi katolikus sváb középparasztságnak a közbirtokosság irányításában játszott szerepére, a tisztségviselők közötti munkamegosztás rendjére, a legeltetési jogok rendszerére, az apaállatok gondozásának helyi gyakorlatára.

A gazdálkodásra vonatkozó adatok összesítéséből kitűnik, hogy az állattartás Pakson a vizsgált időszakban nem tartozott az intenzív művelési ágak közé. Szerepe az igaerő biztosítására, a paraszti háztartás élelmiszerellátására, valamint a fuvarozás és növendék állat kereskedelem révén a jövedelem kiegészítésére korlátozódott.

■ *Schleicher Vera*

- % < % (12 % "' & 8 20"

! % . ' f- & % ' @
 & # % (& \$ @
 ! % (K/
 \$ % (- - f \$ \$ ' 3
 - " ' & 3(%
 @: G #07 0-? , @T >= U * -- 0 / =G ? , @T >= U \$- 7 0+ G ? - - # G0 0[
 G #0 ?=-, -# , -H (% !# ! "\$ - .)
 ! # %
 ' - (' .&
 ! ' \$\$\$ (% (' &
 & % & - & & (# 5 % (' \$ - (%
 & \$ -
 ! % 3 # - ' 5 (& (\$ #
 % \$
 ! #) . N # (#
 & C * . % (922/3' ! & #& Ø - ()
 . "# % & ' (! % #& Ø + &
 922= &% ' - %
 - ((3
 # % # # (# 3
 ' 3((" \$ # ! \$
 & \$ \$ (% # (# (%
 & ' & 5 \$ % (-
 . 5 # #

* *12
) . N # 5 (' ' 7 B N # (/A>H3
 - & () . *
 @ & (B M% (% (%
 ! ' & ' (& /A9439H \$5 " ' # 5) % % =9 # % \$ 5
 ?" ' #& 5 B M% ' ' \$" ' % ' (# %
 IB E) . N # I/A213/A09E % (/A90 \$5 -3 \$ & # 5
 ' /A9A 5 \$ & \$ \$)) I/A203/AA0E(93=22 ' # '# (#
 ! /A9A3==3 & &
 % '# #&\$ ' (- % # ' \$ 3

Viseltes volt a láb, mely Ambrust idáig hozta, nem csoda hát hogy rögvest székért tekinge-
tett. Szófogadó, jó szolgálja volt önnönmagának az öreg, odacsosszintott hát a tűzhöz, leült a
lócára, s pipáját előhúzza előbb a legényt, majd a tüzet nézte hosszan, szótlánul – akárha
egyet nézett volna. Márton állta a pillantását, mint nehéz épület a csipdeső esőt.

- Osztán pálinkát kér-e? – nagy sokára buggyant elő a szó a legényből.

- Hát van?

Márton huncutul nézett az öregre: hát azt hiszed, járatnám én a számat, ha nem lenne? Mo-
solyogva szólt:

- Ugyan nincs.

- Akkor miért kínálsz?

- Mert valaki pénzt adott nekem, hogy ezt mondjam – elégedett volt a válasszal.

“Hijjnye, bolond Ambrus!” – szégyenkezett az öreg. – “Ezt jól megkaptad. Iszol te még pálin-
kát, de az nem a mai napon leszen. Vénségedre így megcsúfolnak. Bölcsőbb lettél volna, ha
hallgatsz.” No, ezután már ehhez a regulához tartotta magát.

- Ha pálinkát nem is, pénzt adhatnál – szólalt meg végre, amikor a bölcsesség már jól eltelt a
hallgatással.

- Pénzt-e? Miből?

- Abból, amit a híresztelésért kaptál – emelte fel göcsörtös ujját az öreg. Jó helyen keresgél,
mert valóban nagy csodának kellett volna történnie a világon ahhoz, hogy Márton zsebéből
akár egyetlen árva picula is elébújjék. Ebbéli hiányosságát pálinkával pótolta az ég, s a vilá-
gnak ezt a jól elrendezett mivoltát ott ketten meg is ünnepelték illő módon.

Több szó azon az estén nem esett. Amit a pálinka nem oldott meg, azt másnap megtette az
őszi naplemente bágyadt fénye: utat nyitott a szónak.

- Oka vagy jöttömnek – hirtelen jött a szó, s bozontosan bújt elő, mint bokorból a medve.

A legény meglapult előtte, szorultságában egyre csak a földet nézte. Hiába. Ott is az öreg te-
kintetében tükröződő komor felhőket látta, amik – holmi égi előfutárokhoz hasonlóan – már
napokkal ezelőtt megjósolták, hogy az élet új fordulatot vesz. Öreg Ambrus bajmólódott még
egy ideig, majd önnönmagával folytatott tusakodása végeztével kibökte:

- Piró férjhez megyen. Tegnap hirdették ki másodszer.

Úgy ugrott fel hirtelen Márton, mint akinek szél a társa. Csak állt, állt mozdulatlanul, szemé-
nek barna szelídsége előbb lobbort vetett, halványulni kezdett, majd szép lassan kialudt a
fény. Társra lelt a csend, szövetségesre a keserűség: előbbi a hallgatást fogadta fel, utóbbi a
fájdalmat.

Nehezen mozdult, de a mozdulat súlyos volt, és határozott. Toppanására Csiba felriadt, s vele
együtt mintha a természet is megbolydult volna. A juhok szétrebbentek, a madarak összevisz-
sza röpködtek, az ég elkomorult, s a nemrég még fényesen trónoló Nap űzött prófétaként
húzta meg magát a vad felhők mögött.

- Hová méz édes fiam?

- Temetni, osztán házasodni.

Ilyet még nem hallott az öreg: lám, a nyolcvanadik tavaszon túl hall még csuda dolgokat az
ember. Felvonta a szemöldökét, hogyne tette volna, hiszen nemhogy lapátot vagy ásót nem
látott a legénynél, de a házasodás egyéb rekvizitumait sem, akárhogy is vizslatta. Ezért
erősen megfogadta magában, hogy ezt ő bizony megnézi, akárki a halott, s még az sem ér-
dekli, ha az ördög maga az ara, akkor is esküvői tanú leszen ama pokolbéli menyegzőn. Elin-
dultak hát nagy hirtelen, neki a sötétségnek: elől a legény, mögötte az öreg. Addig-addig,
hogy egy tisztásra értek, ahol az erdőgazdaság munkásai által összegyűjtött hatalmas, ház
nagyságú rőzserakás várta további sorsát. Azt ugyan várhatta, mert most elérkezett. Márton

lassú, kimért mozdulatokkal gyújtotta meg a száraz rakást, mely szinte azonnal lángra kapott. Magasra csapott a tűz, ropogott a rözse, fénye beborította a tájat.

- Ilyen temetést sem láttam még...

- No, akkor jól nézze meg Ambrus bátyám!

- Ugyanvalóst megnézem, de tudnom kéne, kit temetünk.

- Nem kit, hanem mit. A múltat, annak minden nyűgével, kínjával és szépségével együtt. Mostantól egy szerelmem van, az erdő. Teszem e kijelentésemet Isten és ember előtt, s fogadom, hogy hozzá hű leszek, másra rá nem nézek. Az erdő látott égni, lobogni engem, hát nézze végig azt is, miként alszik ki ez a tűz. Fénye messze világlik, lángja magasra csap, mint egykor a bennem égő szerelem. Rövidesen kialszik a láng, a fényt eltemeti a sötétség. Ketten maradtunk: az erdő és én. Temetünk, házasodunk. Ez a világ rendje, s én ehhez tartom magamat. Eléggé csóválta a fejét az öreg, de annyira nem, hogy szólni is merjen. Később is csak annyit kockáztatott meg, hogy "Hadd el fiam, az idő majd mindent megold." Jót mondott, hitte is, amit beszélt, de rögtön megbánta, hogyne bánta volna, hiszen belenézett a legény szemébe: tűz égett abban. Vad, háborgó lángtenger, mit sem eloltani, sem táplálni nem volt tanácsos.

Öt esztendő, vagy tán több is eltelt azóta, hogy Márton megházasodott. Azóta mintha még lassabban, még ráérősebben telne az idő. Igaz, egyszer-egyszer fordul vagy egyet a világ keze, de azt is csak félőn, s halkán teszi, nehogy valaki meghallja. Érdemesebb lenne beolajozni: akkor tán jobban peregnének az órák, könnyebben múlna az idő. Olajozásra szorul, lám, imént is nyikordult egyet. Nem, mégsem: csak a kalyiba ajtaja jajdult.

- Adj' Isten, Márton fiam! – Ambrus bá toppan be, mögötte sűrű hóesés, s tán meg sem ismerné a "Fogadj Isten!" gazdáját, ha az imént ki nem mondja a nevét. Beretvátlanul, kopottas ruhában áll előtte az egykori nyalka legény, kinek vállán nehéz esztendőik terhei pihegnek bágyadtan. Meglátszik tartásán, viseltes arcán, s komor, szúrós tekintetén. Mielőtt még folydogálni kezdene a szó, az öreg mederbe tereli.

- Nem egyedül jöttem – kijelentése tompán koppan. S hogy súlyt adjon mondandójának, feláll, kilép az ajtón. Csakugyan, visszafelé már nem egyedül jön: egy fiúcska toporog mellette, bokáját fázósan össze-összeütögeti, nemkülönben elgémberedett kezeit. Ezt leszámítva egyebet nem csinál, legfeljebb néz. Nem jobban, mint Márton.

- Marci fiam! Szólj bár egy szót. Köszönjél szépen – így Ambrus, akinek a tekintete hol a fiúcskán, hol Mártonon pattog. Percek telnek el így.

Sóhajt az öreg:

- Apját egy golyó vitte el a keleti fronton, anyját nemrég a tüdőbaj. Halála előtt azt kérte, te viseld gondját a gyerekeknek – ennyit mond, több szónak helye nincs. Nagy sokára Márton töri meg a percet azzal, hogy feláll, s lassú, kimért mozdulatokkal az ajtó felé indul.

- Hová mész édes fiam?

- Az erdőre fáért. Karácsony van, úgy illik, hogy fát állítsunk – kezét a fiúcskának nyújtja, együtt indulnak. A hó nagy pelyhekben hull, lassan, egyre sűrűbben. Csend és nyugalom honol az éjszakában. Ambrus az ajtóból nézi a távolodókat: lám, lám, még most is ég a tűz, világít az éjszakában. Mégis: valahogy szebb, melegebb, ragyogóbb ez a fény. Olyan, amely melegséget, szeretetet áraszt. Így van ez jól.

■ Miklós Imre

Kikelet

Gyerekkoromban minden tavasszal meglátogattuk a hegyet. Valójában nem is volt az, de mindenki azzal kedveskedett neki, hogy a szédítő magaslatokhoz tette őt hasonlatossá. Lankás, déli lejtőin szőlőlugasok sora érlelte évszázadok óta zamatos gyümölcsseit. A göcsörtös indák kemény gyökérmukkal kapaszkodtak a talajba, azonban ezt sok-sok év alatt lágy öleléssé szelídítette a porhanyós föld és a meleg idő.

Feljebb, a meredekebb részeken kőbarázdák és magas fűszálak éltek néhány fa társaságában. A dombnak ezt az oldalát állítólag maga az ördög szántotta fel így, egy szép lány kedvéért.

Az északi lejtőkön sűrű erdő adta át helyét az alacsonyabb részeken álló borospincéknek, melyek beborították a hegy egész déli-keleti részét. Első úti célunk nekünk is egy ilyen borospince volt. Autónk lassan, méltóságteljesen vonult felfelé a kavicsos úton, majd leparkolt a ház mellé.

Miután felpakoltuk a hátizsákjainkat, az út elindult a lábunk alatt. Türelmetlenül hívott a hegy, szólítottak a növények és a szobrok, melyek a pinceház fölött ötven méterrel csábították az arra járókat. És én minden egyes alkalommal hagytam, hogy levegyenek a lábamról.

Gyorsan üdvözöltem a régi, ismerős, hófehér márvány-testeket, majd elindultunk felkutatni az újonnan született műveket. Szerettem a formák változatosságát, a fényesre csiszolt felületeket és azt, hogy kedvemre csaponghattak a gondolataim, ha őket néztem. Aztán végre felkerelkedtünk, s mint a szomjhalál küszöbén álló, lázas sivatagi vándor, ki esztét veszve üldözi oázisát, úgy vetettük bele magunkat a dombgerinc buján vonagló extázisába.

Az öt megrészegült utazó a családom volt: apa, anya, öcsi, mami és én. Célunk a hegy, és a fehér szzirompillajukat szűziesen meg-megrebbentő hóvirágok voltak. A tavasz hírnökei viszont fogukat vacogtatva, riadtan kerestek menedéket, hogy ne essenek áldozatul kezünk halált osztó érintésének. Egy ideig meg is nyugodhattak, hisz elsőként a csúcst akartuk meghódítani.

Langyos déli szellő kacérkodott velünk út közben, cirógatta az arcunkat, belebújt a ruhánkba, és orrunkba csempészte a környező táj szelíd illatait. Három emelkedőt kellett megmászunk ahhoz, hogy felérjünk a hegytetőre, félúton azonban megtorpantunk. Leültünk pihenni, s közben a testvérem elaludt. Sajnáltuk őt felébreszteni, ezért anya és mami úgy döntöttek, ott maradnak vele, míg mi vissza nem érünk. Így tehát két pár láb kezdte el taposni a sziklás-füves emelkedőt.

Mikor már majdnem elértük utunk fő célját, a dombtetőt, sárkányrepülőket pillantottunk meg az azúr színű égen. Én nagyon izgatott lettem, mert tudtam, hogy csakis a csúcstról indulhattak. Színes, törékeny testük kecsesen omlott szélkedvesük ölelésébe, és én már alig vártam, hogy feljutván közelebről is megvizsgálhassam őket. Sajnos ez nem sikerült, mert mire odaértünk már mindegyikük messze járt.

A csúcson első utam a jelzőkőhöz vezetett, felálltam rá és azt gondoltam: végre megérkeztem, otthon vagyok. Mikor lenéztem az alatt elterülő tájra, sok kedves helyet pillantottam meg, melyek úgy feküdtek előttem, mintha építőkockák színes formáiból teremtettem volna őket. Láttam házakat, erdőket és hatalmas szőlőültetvényeket, melyet a domb mellett szaladó országút osztott ketté, amin játékautókat terelgettem egyik helyről a másikra.

Apa ott állt mellettem és mesélt, magyarázott, ha tudni akartam valamit. Elmondta, mit merre keressek, hogyan működnek a látott és elképzelt gépek és hogy mire figyeljek, ha majd egyszer egyedül jövök ide.

Mikor már többé-kevésbé mindent megtárgyaltunk, elindultunk visszafelé, hogy csatlakozzunk a többiekhez. Mire odaértünk, már az öcsém is felébredt, s türelmetlenül várta, hogy megmutathassa vágyott csokrai halottfehér szirmait. Összesen három volt belőlük. Egy anyának, egy maminak és egy nekem; s hogy ne hervadjanak el mielőtt hazaérünk, megszaportuk lépteinket és vidám csacsogásunk közepette leereszkedtünk a pinceház mellett türelmetlenül váró autónkhoz.

Sok-sok tavasz teljesedett ki azóta, s halt bele a téli hóesésbe, de minden évben, ha eljő a kikelet, eszembe jut ez a kirándulás. Most is melegszik már az idő és én azon töröm a fejem, hogy újra meglátogassam-e a hegyet. Nem tudok dönteni, mert félek, hogy az apa hiánya okozta fájdalom ismét beköltözik a szívembe.

■ Varga Gabriella

Majoros Irén Erzsébet

Hiszem, tapasztalom a költészet erejét, s valam: ha már minden elsüllyed, elmerül, a vers akkor is felszínre kerül. Kérem a kedves Olvasót, fogadja szeretettel Hoffmanné Marika írásait.

Hoffmann Ádámné

(magyar-orosz-német szakos tanár)

Szarvason születtem, 21 éve élek Pakson. Van aki 50 évesen kezd festeni. Én akkor kezdtem el írni.

Ez a bennem szunnyadó képesség gimnazista

koromban kezdett felszínre törni, mások házi dolgozatának - baráti alapon történő - megírásával.

Mint tanár is publikáltam - nem is keveset - a Tanítóban, a Módszertani Közleményekben, a fogalmazástanításban szakmai dolgokról: hogyan tanítom diákjaimat a gondolataik kifejezésére.

Magánemberként férjem halála után kezdtem írni. A veszteség váltotta ki belőlem ezt a hajlamot. Próbáltam "kiírni" magamból a fájdalmat.

Magamnak. Akkor úgy éreztem, ezt nem mondhatom el senkinek. Aztán bővült a mondandóm köre: úti élmény megragadásával, az erőszakos viselkedés elítélésével, de hatott rám a paksi borkultúra is "Borversenyen vettem részt..."

Hoffmann Ádámné

VARIÁCIÓK EGY TÉMÁRA
azaz a bor kedvező és kedvezőtlen hatásairól

1. Nemzeti kincsünk, a bor
2. Gond és derű
3. Borok versenye
4. Ébredés
5. Tanácsok

E verseket szerző
Augusztus havában
- nagy unalmában -
egy játékos kedvű
amazon

Ki egy napon
Még költővé nőheti ki
magát,

Ha szorgalmasan fogyasztja
Dionüös borát!

NEMZETI KINCSÜNK, A BORI!

Nálunk a borászat
Nagy múltra tekint vissza,
Rákóczi korában a bor
már "kemény valuta."

Pusztították szőleinket
betegségek, járványok
De a megmentésükre
Mindig akadt számos ok:
Kurucok, betyárok kulacsából
a bor sohasem hiányoz.
Hidegben melegít,
Háborúban lelkesít,
S ha a sejtjedbe hatol,
tüstént jobb kedvre hangol!

Lakodalom, keresztelő, disznótor
a MAGYAR ember asztaláról
NEM hiányozhat a BORI!

ÉBREDÉS

Ó, tokaji borok felejthetetlen zamata!
Testemben szétáradó nedűk mámorító ereje!
Mi történt velem?
Jaj, a fejem!
Nem engedelmeskedik a lábam!

Nem, többé nem szegem meg az ukászt:
70 csepp és semmi más!

TANÁCSOK

Hippokrates is megmondta
Nincs jobb, mint az ó borocská!
Ebéd után egy pohárka
S szundítás a lugasba.

Azt mondják, a kékfrankos
Valódi Cholesterinkiller,
Ha mértékkel fogyasztod
Nem árt neked, hidd el!
Ugyanis ásványokban, elemekben
gazdag minden bor,
S az Immunrendszeredre
jó hatást gyakorol.
Csak tudni kell, hol a határ,
Mert a muskotályos
Könnyen a fejedbe száll!
Ezért inkább azt javaslom,
Juhfarkat igyál!
Igyál, de ne vidd túlzásba!
Jusson mindig eszedbe
Hippokrates tanácsa!

GOND ÉS DERŰ

Tüzes, légies, könnyed, telt...
Sok munkába került,
Míg a hordó megtelt.

Nyitás, metszés, horolás
Fárasztó munka
Ez nem vltás.

de amikor beköszönt a szüret,
S nótaszótól visszhangzik a hegy,
Büszkén tekint szét a gazda
a portáján,
S elégedett mosoly jelenik meg
napbarnított orcáján!

SZERELEM

Ha puha ajkad
Mohón érinti számat
Testemben ébred a vágy
Tested is pattanásig feszül
S csókban forr össze a szánk.
Ezt követi egy forró ölelés,
Majd az isteni ellazulás,
Míg lázas testünkben
újra utat nem tör
a zabolátlan vágy.

BOROK VERSENYE

Borversenyen vettem részt
Kóstolám sok hegy levét
Kedvelem a Chardonnayt!
Ezt követte az Olaszrizling
és a Furmint
Mindből jutott
- de sajnos - csak
- egy ujjny!
Pedig ittam volna még!
Ám, de jött a "szent beszéd"
A szakértő dicsérte a királyok
borát,

S a borok királynéját.
Szín, illat, íz adják a
borok bukéját.
A testes, nehéz Italokat követte
a Szürkebarát és az Egri lányka
Ezek repítettek fel a magasságba!
Eközben az asztaloknál élén
társalgás folyt,
Láttam az arcokon szétömlő mosolyt.
Poharak csendültek, szemek ragyogtak
Néhányan csak maguk elé bámultak
Aztán a borosgazdák jókedvűen tértek haza
Kezükben ott fényelt a megérdemelt érem,
s kupa!

NÉLKÜLED

Együtt szerettünk volna megöregedni;
Még sokáig kéz a kézben menni, menni,
Leendő unokáinkban gyönyörködni.
De más volt az Úr akarata
Ajándékát általad tőlem megvonta,
S olyan vagyok nélküled, mint a
villámsújtotta fa,
Gyökerelvel a múltba kapaszkodva.
De nem panaszkodom, hiszen általad
tizennyolc boldog évet adott!
Álmamban még vissza - visszajársz
ölelsz, csókolsz, mint régen, s Imádsz
Ám reggelre odébbállsz,
Mióta elmentél,
szívembe költözött a gyász!

Ist das die Liebe?
(Bekanntuis)

Wenn meine Gedanken um Dich tanzen,
erwarte ich Dich von vollem Herzen
Wenn die Liebe mich am Kragen greif
bin ich überglücklich, du es weisss.

Egy csillag tündöklése
és "halála"

Régen történt, bár nem túl régen, úgy a múlt század derekán, amikor egy csillagcsaládban egy napon megszületett egy csillag-lány.

Csillagtestvérei kíváncsian vették körül a jövevényt, örültek jöttének. Tágas volt a mennybolt, nem zavart ő senkit.

Járta a maga útját, közben fénye nőttön nőtt.

Ha felhő árnyékolta be életét, hol a Hold, hol a Nap, hol más égtest vette pártfogásba, mert látták, hogy jó. Szíve tele volt szeretettel, szívesen pazarolta másokra, lényre mások Istápolásában sok örömet lelte.

Amikor teljes pompájában ragyogott, ki akarta próbálni saját erejét, fényét: - Vajon mire képes? Hol van rá szükség? Biztosan nem véletlen született e világra! Rátért egy másik pályára, ahol észrevett egy számára ismeretlen csillagot, magányosan, árván három picli csillag társaságában. Nézegették, méregették egymást, majd ráébredtek, hogy Isten is egymásnak teremtette őket.

Keringtek, ragyogtak, bearanyozták egymás és mások életét is. Ebből az egyesült erőből - bár érték meteortámadások őket -, de jutott jócskán a három csillagocskának is, akik a természet törvényei szerint - úgy mint elődeik -, a maguk útját akarták járni. Gazdag útravalóval bocsátotta útjára a menni szándékozókat a csillag-páros.

Telt-múlt az Idő, s egy napon az egyik csillag hirtelen, váratlanul elerőtlenedett. Megijedt a másik, szaladt fűhöz-fához, nem akarta őt elengedni, de senki nem tudott segíteni rajtuk.

A magára maradt csillag nem találta a helyét, hatalmas fájdalommal a szívében róttá, csak róttá tovább a köröket.

Már csak három csillagában bízott, de hiába.

Az egyik öregnek találta,
a másik csúnyának,
a harmadik FŐLÖSLEGESNEKI!

Valami szétesett, valami részeire hullott...

Nyáreste. Tikasztó a hőség. Kikapcsolódásra vágyik a lélek. Van, aki sörözni megy, mások táncolni, ismerkedni szeretnének, vagy csak egyszerűen az időt múlatni.

A teremből, mely zsúfolásig megtelt, kellemes melódia árad. Az összeszokott párok önfeledten ropják a táncot. Mások viszont most "hangolják" össze a lépteiket. Előbb csak csetlenek-botlanak, majd a zene ritmusát követve beleolvadnak a tömegbe. Az egész helyiség egy lüktető embermassza. A hangulat egyre fokozódik. Egy pár abbahagyja a táncot, az érintettek meghajolnak, köszönetet mondanak egymásnak az együtt töltött kellemes percekért. A férfi kezét csókol a táncosának. Ez ritka látvány. De jó, hogy még nem halt ki teljesen ez az udvarias gesztus! Néhányan a büfé előtt ácsorognak, bátorításként felhörpintenek valamit, majd szívet alkotva nézelődnek, ugyanis itt is nagy a választék a különböző korú és műveltségű hölgyekben.

Egy - alkoholtól felbátorodott - férfi vad táncba kezd. Csak nem lesz a társából halálba táncoltatott lány? - aggódok, de nem, ő is szaporán kapkodja táncos lábait.

A hangulat a tetőfokára hág.

A mokány, erőteljesebb férfi hevesen magához rántja a párját, aki finoman hártja a furcsa közeledést. Idegen tőle ez a viselkedés, nem is ismerik egymást, de a férfi nem érzékeli a lány vonakodását, vagy nem is akarja.

- Kívánlak! - lihegi a lány fülébe.

Itt lakom a közelben - duruzsolja. Amaz a fejét ingatja és közli, ő fáradt, inkább leülne. A férfi átnyalabolja. A lányt zavarja, hogy már a többi mulatozó is őket bámulja. - Lesz maga juszta is az enyém! - ostromolja tovább a bozontos mellű, ám ő hajthatatlan. Ekkor a hiúságában sértett fél azt sziszegi:

- Engem még nem utasított vissza senki! Sajnálak!

A férfi nikotinszagú, borgőzös leheletétől a hölgy arcán egy groteszk fintor jelenik meg, majd elfordítja a fejét.

- Úgy tűnik, akadnak még kivételek. Azt hiszem, inkább te vagy sajnálnivaló - válaszolja.

A férfi, aki - néhány perccel korábban - szemével majd felfalta, s képzeletben porére vetkőztette, testalkatát sóvárogva pásztázta, most megvető arckifejezéssel, ajkát biggyesztve odább áll, már új "áldozatra" les. És már választott is! A "megbélyegzett" lány fellélegzik. Már egyébként is hazafelé készült, így búcsút int az ismerősének.

A pállott melegből kilépve a szellő a hajába túr. Egyedül baktat a langymeleg éjszakában. Táskáját ütemesen lóbálja. Nem így képzelte ezt az estét. Érzékemben még zsong a vérpezsdítő zene, még maga előtt látja a kipirult arcú keringő párokat, a kavargó tömeget. Vegyes érzések kerítik a hatalmukba: Eljönne ide máskor is, de mi lesz, ha ismét bizalmaskodó, toladó partner akad az útjába? Félt egy újabb, kínos jelenettől.

A hídra ér. Előtte a kivilágított város, mely rabul ejti esti szépségével. A csillagos ég, a csendes táj megnyugtatja. Ráébred, ráér még dönteni arról, hogy ismét elmenjen-e.

Aztán megszaporazza lépteit. Későre jár.

Ohne Gleichnis

Ich suchte die richtige Liebe
Und sie fand mich ein bisschen später.
Ich wollte schon die Suche gerade
aufgeben
Als erschien mein Mann in meinem
Leben.

Er tug schwierige Last
Ich war, die ihm Hilfe gab
Er brauchte Geborgenheit
und ich emotionelle Sicherheit.

Beide erreichten das,
Was wir wollten
Wir waren mit unseren Leben
zufrieden.

Inzwischen kam ich darauf
Ich bin glücklich
und er auch!

EMLÉK VAGY KÉPZELET?

Paplak. Zászlók sora

Harsányzöld fű,

főled hajló ág.

Vendégserreg

A zsír sistereg.

Békepalacsinta

illata árad.

Harmonikaszó,

mely elandalít.

A nyugalom

hatalmába kerít.

Bólé.

Egyet kortyolok.

Minden olyan,

mint egy álom,

pedig valóság:

Finnország.

Mukli Petra

Nem az a világ

Az ezüstös látomások kora lejárt.
Szárnyaszegett hittel haladunk
letűnt álmaink kitaposott ösvényén át
a láthatatlan semmibe.
Lelkedben őrzöl egy képet.
A tükör törött cserepel közt
széthullanak az emlékek.
Semmiből lett, éj szülötte:
sokat változott a világ.
Szűrkeségbe burkolózva
várja néma hajnalát, s vén,
eltévedt csillagként
bolyong elméd rejtekén.
Néma árnyak szegélyezik
úttalan útjaim,
menekülni nincsen mód,
nem érinthet már a fény,
nagyon egymagam vagyok.
Elsodorta a félelem az izzó évek szép
dalát.
Jó lenne hinni újra tiszta álmokat,
de az ezüstös látomások kora már
lejárt.

A mindenség álma

Szelíden peregnek
a lét fájáról
átható fényüket veszített
megkopott levelek,
melyek
mint megannyi lepke
lebegnek a messzeségbe.
Minden levél egy-egy szólam
a mélységes csend dallamában,
melyben a lüktetés haldokló szava,
a tünékeny élet melódlája
fölszeng újra,
hogymajd végső elbukása
legyen győztes, nagy csatája.
Nyer vagy veszít,
nem számít.
Elvárászol, csak ámít
a látomás,
mely elhitteli könnyedén
rajta kívül nincsen más
e lassan múló földtekén.
Mikor lehull az utolsó levél
és alászáll a mélybe
akkor tudja igazán
mennyt is ért léte.
Megnyerte az életet
majd elvesztette azt,
mindaz, amit még szeret,
könnyű szívet megszakaszt.
Szunnyad már a mindenség
a múltelhamvadtt fátyolán.
Lelkében a tiszta kép:
örökké álmodhat talán.

Nehéz szavak éjszakája

Nem hittem hogy megtörténhet
A megtört varázsról szőtt történet.
És mégis itt vacogunk tehetetlen éjjelen,
Éjünket áthatja a holnaptól való félelem.
Ránkzuhan a semmi, csillagok csorgatják
könnyüket
Elmúlik majd ne félj, akkor is, ha nem
hiszed.
Szép a ma, de szép volt a tegnap is
Éltettem álmokat, ne mondd hogy mind
hamis!
Hitet hintettem, ne ítéld el érte!
Széthullott igazam helyettem éld te.

Trapp Ferenc

Cinke anyó

Egy nap lementem a kertbe cseresznyét szedni, kicsit körülnézni.
 Ámuló szemekkel azt látom, hogy egy cinke-anya ül az alsó ágon.
 Engem nézeget, végig méreget,
 Közben tollászkodik és csendesen pittyeg.
 Mellette a bokorból halkán jött a felelet:
 Gondolom egy fióka ült az ágak közt meg.
 Figyelve hallgatta az anyai Intelmet.
 Ahogy közelebb mentem, leröppent a földre,
 Úgy tett, mintha a porban fürödne.
 Egész délután a madárra gondoltam,
 Csak nem sérült meg, és ott fekszik a porban?
 Estefelé át is mentem, hátha ott látom, és elhozom:
 Nehogy a szomszéd macska cinkét vacsorázzon!
 Madár már nem volt ott, csak nyomait láttam,
 Biztos valahol már leültek egy közös ágra.
 Reggel a kávémat a folyosón ittam, amit ugyan soha nem szoktam.
 A közeli fáról cinke hangot hallottam,
 Odanéztem, ahonnan jött a hang:
 hát egy cinke-anyá röppent felém fiával.
 A háztetőn landolt a család,
 Szívemet melegség járta át.

Félelem

Vak sötétben megyek, keresem a csillagos eget.
 Most már félek, mert egyre sötétebb lesz.
 Még haza nem érek, egyedül leszek.
 Most ijedtem meg nagyon.
 Hogy a villám ide csapott.
 Jaj Istenem! Csak rosszra gondolok!
 A villámlástól mindig féltem nagyon.
 Most már egyre többet sírok és a Jólstenhez fordulok!

Erdő mellett

Az a kis ház, ahol én lakom,
 Madár ébreszt, ha nyitva van ablakom.
 Alig várom, hogy tavasz legyen, hogy madárdalra ébredhessek!
 Madárdaltól hangos a táj, minden ember ezt várja már.
 A madarak szebbnél szebbek; csak egy szállna kezembel!
 De jó lenne, ha nekem szárnyam lenne,
 Elrepülnék messze-messze,
 Leszállnék egy olyan helyre, ahol mosolyogna minden ember,
 Megnyugodnék végre egyszer.

Szívárvány

Olyan szépnek látlak téged,
 Mint a szívárványt az égen!
 Nekem mindig a legszebb voltál,
 Vagy és leszel mindörökké nekem.
 Más vagy, mint a többiek,
 Millió napnál is fényesebb!
 Zúg a szél a sárga lombok felett,
 Ne menj el, maradj itt velem,
 Mutasd meg, hogy szeretsz,
 Hogy nekem is jobb legyen.
 Ha megértesz, neked is csak jobb lesz.
 Szeretnék én is egyszer boldog lenni,
 Csendes helyen veled megpihenni.

Hűdejó

Szép vagyok és nagyon jó,
 Nincsen hozzám hasonló,
 Ez a ló már félig robot félig ló,
 Ezért ilyen nagyon jó.
 Ilyen lovat én is veszek,
 Ettől én is gazdag leszek.

Találkozás

Azon az éjszakán amikor először táncoltam veled,
 Hogy mi történt velem nem más, mint szerelem.
 Olyan jó, hogy szeretsz és szeretlek Én is Téged.
 Szeretek a természetbe járni, és sok szép virágot,
 Egy csokorba szedni. Kóbor szelecske kacsint a
 Szemembe. Ideküldtél, itt adtál helyet,
 Hogy kicsinységemből újra nagy legyek.
 Fák és tiszta egék milyen gyönyörűek.
 Imádd az Istent, és mindenkit szeress.
 Ha megértesz, Neked is jobb lesz.

Félek

Fél álomban vagyok, valamit hallok.
 Mi ez? Szörnyeteg fűjt és szlszegett,
 Ereiből olaj és víz csepegett.
 Elaludnék, de már nem tudok,
 Mert egyre idegesebb vagyok.
 Kinyitom a szemem, de nagyon.
 Hát mit látok, egy gőzgépet
 Ahogy a szomszédból ballagott.

Ettől lesz szebb

Fába vinni lelket, van ettől szebb.
 Nagy család is attól szebb
 Minél több a gyerek.
 Erdő a sok fától
 mező a sok virágtól,
 Kell-e ettől szebb.
 Ilyen helyen sétálni,
 Tücsök hangját hallani,
 Holdvilágba udvarolni,
 Van-e ettől szebb.
 Az élet tengernyi vágy,
 Ezért nem áll meg a világ.
 Azért szeressük egymást,
 Még világ a világ.

Madarak

Gubbasztó madarak
 Fáznak, nem alszanak
 Köszöntik a hajnalt.
 Rigók, cinkék, fecskék
 Egyre nagyobb zajjal.
 Horgászok a tó szélén,
 Nagyon csendbe vannak,
 Felettük a vadlibák
 Elég nagy neszt csapnak.
 Még a vízet nézem,
 A horgászbotomat
 Egy nagy hal rángassa,
 Tudom, hogy a damil
 Ami most van rajta,
 Gyenge lesz ilyen nagy halnak.

Bízunk kell

Ha arra gondolok, hogy menni már nem tudok,
 Istenem miért is vagyok.
 Sorvadok, de van remény,
 Ezért mondom, hogy ne félj.
 Betegen feküdtem, amikor először láttál,
 Földes szobánk hideg volt, este betakartál.
 Jöjjön gazdag és szegény, mindenkit várok én.
 Ha én már nem leszek, Te akkor is ott leszel velem.
 Eggyek vagyunk örökre, mint a szobrászat és a szerelem.

Kacsó Tibor

Sírkő halottak napján

Őszi szellő lombot kavar
 sárga szőnyeg lesz az avar
 báránnyelű elszenderül
 tücsökvonó tokba kerül.

Szorgos falu délutánra
 estét kíván, már nem bánja
 ha az égbolt ködösödik
 világ zaja csöndesedik.

Előveszi emlékeit
 összegyűjti gyermekelt
 virágot gyűjt keszkenőbe
 kimennek a temetőbe.

Porrá omlott szeretteik
 szülei vagy nagyszülei
 ott fekszenek lenn a mélyben
 sírhanthajk sötétjében.

Pislákoló gyertyát gyűjtnak
 fagyos hantra leborulnak
 megadják a tiszteletet
 elmondnak egy Hiszekegyet.

Csak egy sírkő marad árván
 senki körüle nem állván
 mellé megyek letérdelek
 onnan is szállt égbe lélek!

Apó és a szivar

Aratásból hazatérten a falu is
 csendesedett,
 zsindelytetős piciny házra sötét este
 nehezedett,
 sásból fonott szakajtóban illatozott
 a friss cipó,
 gondjaiba burkolózva lócáján ült
 öreg Apó,
 vágódeszkán bicskájával aprítgatott
 dohányából,
 kapadohány közé morzsolt illatozó
 purzicsánból.

Kemencéje vasajtáját nyikorogva
 sarkig tárta,
 apró szemé fürkészkedve mélyen nézett
 vas gyomrába,
 piszkavassal a hamuban Izzó parázst
 kapargatott,
 mit az újságszélbe csavart szivart azzal
 meggyűjthetett.

Azért, hogy a csínytevését nyűgös Anyó
 meg ne tudja,
 szivarfüstöt tüdejéből a kályhába
 belefújta.

A sötét

Csigaháton ült a sötét, vontatottan araszolt,
 Unalmában hegyen, völgyön bicegett és sántított.
 Szürkületben lopakodva minden fénylőt megfogott,
 Tarsolyában ezerszámmra cipelte a csillagot.

Domboldalon ágyat vetett, fáradtában megpihent,
 Kéklő eget szemlélgette: Csodálatos odafent!
 Báránnyelűt elkergette, kormozta az égboltot,
 Tarsolyából ezerszámmra rászórta a csillagot.

Bércek mögül a sarlós hold ravasz módon sandított,
 Csalfa fénnel hazudtolt meg éjszakát és csillagot.
 Míg a csöndben sötét pára nyugodtan szundított,
 Tarsolyában üresség hált, ragyogtak a csillagok.

Hajnaltájban ébredő nap megmutatta önmagát,
 Kovakőből szikrát csiholt csillogtatta sugarát.
 Alvó sötét megrladva tüstént fejéhez kapott,
 Tarsolyába ezerszámmra dugta el a csillagot.

Parki siralomfa Pakson

Elfogyott gyertyacsonk, kiégett mécsesek
 elhagyott magányos
 platánfa tövében.
 Sárguló lombavar, fuidokló mélységek,
 szürkének vélt sötét
 szellemeik körében.

Szerelmi csalódás? Elhomályult elme?
 Pokoli fájdalom,
 szakadt húrú hárfa.
 Felelőtlen ifjú kettétörött sorsa,
 életet koltó
 átkos akasztófa!

Az Ige lantja

Vedd kezvedbe lantod Tinódi Sebestyén,
 ősi hangszereden, pattanjon a húr,
 úgy hirdessél Igét, ezen a földtekén,
 mindenki hallja meg mit tanított az Úr!

Ajkadról szólaljon Péter, Pál levele
 hangosan harsogd a bölcsek szózatát
 szívedből fakadjon énekek éneke
 lelkedből dalold a szeretet himnuszát!

Foglalj szövegedbe hívő mondatokat
 magadban dúdoljad könyörgő imádat
 szeretetre zengjél biztató szavakat
 Isten dicséretre pengesd meg lantodat!

Rím az esőcseppnek

Ablakomon koppansz
kiskertemben loccsansz.
Egyenlőtlen hangod
áztatja a hantot.

Tetőeresz csöppje
szivárványnak gyöngye,
Gyöngycseppek a fáról,
leperegsz az ágról.

Mi is vagy te végül?

Gyümölcsfámnak étek,
új cipőmnek vétek.
Kalapomnak ázás,
madaraknak fázás.

Szárazságnak bosszú
virágnak koszorú
Évszakoknak váltás,
természetnek áldás.

Szárnyaim

Egy-egy intés elmarasztal
egy édes szó megvilgasztal
egy mondat meggondolkoztat
az jó vers új szárnyakat ad.

Megoldom a saruszijam
öltöm fenyőgyanta szárnyam
repülök a fellegekbe
napsugaras kék egekbe.

Kumuluszt és bárányfelhőt
átívelem mind a kettőt
szárnyalok a felhők fölé
az Úr kegyes színe elé.

Ikaroszi viasz szárnyak
napközben elolvadnak
szárnyszegetten letérdelek
vétkelméért vezekelek.

Isten előtt nincsen titok
bűneimből tüzet rakok
olvadt szárnyam összeszedem
tömjénfüstnek tűzre teszem.

Elmondani

A szó, a bízató,
békére szólító
Igazi imádkozó
Istent megszólító.

Mindenkinek megmondani
hogy Ő mindég megbocsátott
Ezékiel szerint:
"mindent elmondani,
amit Isten reánk bízott".

Egy nap

Ködös reggel után
gyönyörű napunk volt
estre csillagokkal
ölekezett a hold
sötétbe boruló
csöndesedő világ
szirmokba zárkózó
illatozó virág

Madártalálkozó

Milliónyi könnycsepp mosott ezer arcot
Milliónyi fájás lelkekben sajogott.

Minden madár ott volt szép Erdély országból
Kárpátokon túli kis csángó falvakból,
Szent Anna tavától, Békás-szorosától,
Egyeskő lábától, Gyimes patakától.

Eljöttek Váradról fecskék kékes szárnyán
Szilágy verebel sem repültek árván.
Fülesbagoly röppent magas Déva várról,
Csőrében gyűrűvel holló Kolozsvárról.

Velük szállt Kassáról Rákóczi sóhaja,
Kísérte Vajdaság szárnyszegett galambja,
Kárpátukrajnából egy féllábú gólya,
És egy fáradt kócsag kétfejű sas rabja.

Nem volt ott pávatoll, csillag csillogtatás
Fegyver pattogatás, acél villogtatás
Köpenyűkön se volt aranyzsinór sújtás
Csupán a torkukba megszoruló fojtás.

Hargita ormánál, sziklás magas hegyen
Ezen az Istenhez közel lévő helyen
Kesergő lélekkel mondták madár nyelven
Mi Atyánk, mi Atyánk, ki vagy a mennyekben.

Madártemető

Székelyföldi Bálványosvár
falai rég romokban áll
fényes élte leköszönt már
romhalmára madár sem száll.

Csak egy fülesbagoly bérel
családjának örök fészket,
kit a vár szelleme kériel,
örizzen egy ős emléket.

Éjjel, nappal vigyázban áll
mint egy gondos várkapitány
párja mellett fészkében hál
bagolyfiú, bagolyleány,
kiket arra tanítgatnak
Mohos felé ne menjenek
repüljenek délnyugatnak
halálfia ne legyenek.

Egyszer aztán elkullogtak
Torja mellé inni mentek
bagoly szóra nem hallgattak
mindent egyenesbe vettek
hol a vulkán felszínre tör
kénes gázok termelője
így lett végül öreg várőr
fiókaí temetője.

Béke Uram!

Uram add, hogy szótlán legyek
hogyha nem kell, ne beszéljek.
Uram add, hogy békén éljek,
és helyetted ne ítéljek.

Piciny rügyből nyíljon virág
valóság, ne álomvilág
zsenge magból gazdag termés
kis magzatból egy Teremtés!

Fiókából legyen madár
madár amely ősszel elszáll,
de tavaszra haza repül
mire napunk újra derül.

Emelkedjenek a hegyek
süllyedjenek a tengerek
bő források patakokká
zúgó folyó zuhataggá.

És ha jön az új kikelet
váljon úrrá a szeretet
szivárvány is játsszon színben
legyen béke minden szívben.

Adorján József

Fohász

Elosztották a javakat, ismét egyenlőtlen,
Nem figyelnek az elosztók megint odafenn,
Az egyiknek szűken jutott, a másiknak bőven,
A földi javak elosztása mindig egyenlőtlen.

Tele puttony, tele kád, nem elég a hordó,
A másíknál száraz torok, szétesik a hordó,
Hogy lehet ily egyenlőtlen csinálni az osztást,
A száraz hordó gazdája elenged egy fohászt.

Én Istenem szépen kérem, szőlő esőt küldjél nekem,
Szőlő esőt a tanyámon, hogy igyon jó bort a barátom,
Szőlő esőt száz puttonnyal kerüljön bor a hordóba,
Hogyha nem, hát szégyenembe meghalok.

Éppen ezért azt ajánlom, hogy ne kívánd a halálom,
Szőlő esőt küldjél nyomba, kerüljön bor a hordóba,
Torok száraz ne maradjon, hogyha eljön a barátom,
Nem szégyentől kezdenénk el pirulni.

A kérésem jusson hozzád, rebegek én akkor hálát,
A templomba is elmegyek, Szent Antalnak pénz ígérek,
Küldjél majd egy értesítést, mikor töltöd meg a pincét,
Nem vall szégyent egyikünk se meglátod.

Hogyha ez így beteljesül, a Jóska már vígan füttyül,
Eladom a permetezőzt, kívágom majd mind a szőlőt,
A pincét is kibővítem, hogy a bornak helye legyen,
Csodálkozva füttyülök a világra.

Mi a szép benne?

Névnapot ünnepelni mindig szép lehet,
Ha az emberek barátként fognak veled kezét.
El lehet felejteni a múltó éveket,
A sokszor gyötrő múltat, a fájó perceket.

Névnapot ünnepelve szülehetnek tiszta gondolatok,
Amelyek másoknak bátran adhatók.
Feledtetve másokkal is a fájó perceket,
ha az emberek barátként fognak veled kezét.

Névnapot ünnepelve tégy a múltra fátylat,
Bátran nézz a jövőbe, még szép napok várnak.
De ha mégis megjelennek vihar fellegek,
Ne feledd, hogy barátként fognak veled kezét.

Érdem vagy ajándék

Eltűnődni érdemes, de válasz erre nincsen,
Ajándék a hosszú élet, avagy talán érdem?
Bármely feltevés igaz lehet, a lényeg mindig egy,
Megélni az éveket, az, hogy hogyan, nem mindegy.

Ajándékként ha kapod, öröm lehet élni,
Ajándékot öröm kapni, vele együtt élni.
Megosztva az ajándékot az életed társával,
Közös öröm, dupla öröm, tele van áldással.

Öröm lehet hazamenni, mert vár otthon a párod,
Aggodalma akkor szűnik, ha karjaidba zárod.
Édesek a mindennapok, bár számosak az évek,
Egy társ mellett eltölteni az ötvenedik évet.

Nem biztos, hogy mindig derült felettünk az égbolt,
Leküzdeni a gondokat, és kiderül az égbolt.
Örömet ad a mindennapok apró boldogsága,
Gond és öröm elosztódik, ha van életednek társa.

Legyen áldás és ajándék, tovább is az élet,
Együtt töltve a napokat, sok számos évet.
A szeretetet egymás iránt megtartani végig,
Így jut öröm minden napra még sok számos évig.

A Nő

Életünknek fontos része, és lehet hű társa
Közös érzés kell, hogy legyen a Nő és Férfi vágya.
Így lesz teljes az életünk a sok gond között,
Jót és szépet megtalálni mi csak Nőbe költözött.

Vágyat ébreszt a Férfi nemben minden kacsinásuk,
Elbűvölhet mint kinyílt rózsza, szépségük, és vonzásuk.
Kinyílt rózsza a Női ajak, és szórjuk rá a csókokat,
Ez a vágy a szíveinkben mindörökre megmarad.

Lágyan ringó Női kebel, vágyat ébreszt szüntelen,
Ölelése, érintése a mennyekbe repít fel.
A zöldelő búzatábla tud ilyen vonzón ringani,
Akkor mikor napsütésben, tavaszí szél lengeti.

Reményt adó búzatábla fenntartja az életet,
Lágyan ringó Női kebel, neveli a gyermeket.
Életet ad mind a kettő, és beteljesült vágyakat,
Boldogságban így élhetünk, ha ez mindig fennmarad.

Maradjon fenn mindörökre a Nő iránt a vonzalom,
Jusson öröm minden napra, ne csak az egy Nőnapon.
Megtalálva minden szépet, mi ad értelmet életednek,
Így élhetünk meg a földön, egy beteljesült életet.

Állj meg egy szóra

Állj meg egy szóra had beszéljek veled
Tedd félre egy kicsit ezt a rohanó életet
Nem veszítesz semmit ha megállsz egy szóra
Időt engedsz magadra, családra, barátokra.

Adj Időt magadnak, Ismerd meg a családod
Győződj meg róla, hogy él e még a barátod
Így maradhatsz ember az emberek között
Meglátni mindazt ami széppé fejlődött.

Állj meg egy szóra és vedd észre magad
Melletted az élet mennyire elszaladt
A család és a barátok, mily sokat változott
Adj Időt magadnak, és akkor megszokod.

Adj Időt magadnak meglátni a szépet
Élvezni még a megújuló természetet
Gyönyörködni benne, és ez nem is kerül sokba
Így fordulhat sorsod kissé vidámabbra.

Nem Igaz a mondás, hogy rohanó a világ
Az emberek rohannak eltaposva egymást
Észre sem veszik, hogy elszaladtak az évek
Tanácsért az orvoshoz már gyakran betérnek.

Az Intelmeket most már be tudja tartani
Rájön, hogy értelmetlen örökké rohanni
Az életből mindenkinek egy van, ismételni nem lehet
Vigyázní kéne rá, na de ezt, hogy lehet.

Vallomás

Pártoktól független szeretem e hazát
Ezért dolgoztam egy életen át
Bárhová is vet a sorsom az életem során
Hazám és magyarságom büszkén vállalám.

Nem csábított el a csillogás, a pompa
Megtaláltam helyem itt a magyar honba
Szébb országot én még sehol se láttam
Szép jövőben bízok, és a magyarságban.

Lehet, hogy máshol nálunknál jobban élnek
Sehol nincs a magyarnál gazdagabb szellemi élet
Értelmes dolgokra fordítva e hatalmas vagyont
Békességbe hagyni élni e szép magyar hont.

Szűnjön meg a gyűlölködés, legyen végre csend
A munkával törődjünk, odafent és lent
Így élhet csak boldogságban apraja és nagyja
Egy ledolgozott élet után élhessünk nyugalomban.

Merre haladunk?

Forog a Földünk már ösdők óta
Megállítani nem lehet, ha megáll katasztrófa
Rajta az emberiség vele együtt forog
Meggyorsulva érzünk minden fordulatot.

Tegnap még érték volt, ma már semmivé lett
Rohanó léptekkel halad mellettünk az élet
Forgunk egyre gyorsabban, már elhagyva a földet
Megálljt parancsolva egyesek hiába Intenek.

Tegnap még érték volt e bolygón az emberi faj
Ma már csak itt vagyunk, és keressük hol lehet a baj
Ha meg is találd, nem sokat tehetsz
Megállítani nem tudod ezt a mókuskereket.

Tegnap még érték volt a becsületes munka, a jó tett
Ma már elveszett a munkával szerzett becsület
Átvette helyét a pénz, és ez lett a hatalom
Hogy nem jó irányba forgunk, ezt bátran állíthatom.

Tegnap még láthattad, hogy hová visz az út
Ma már kinevetnek, és adnak alamizsnát
Panaszkodni jogod van, és meg is hallgatnak
Éhbéren neveld fel a családodat.

Tegnap még láthattad, hogy hová visz az út
Ma viszont előtte az ösvény, és egy sötét alagút
Egyesek már látják az alagútnek végét
Átjutni rajta önékik nem nagy nehézség.

Mi lesz a többivel, hogy jutnak át rajta
Ki segíti átjutni őket a túlsó partra
Ha nem nyújt nekik senki segítő kezét
Elveszetteként érik meg a harmadik évezredet.

Hogyan csináljunk sztárokat

Évek hosszú során hajtod magad
Hogy megvalósítsd azt, amit a tudásod ad
Rengeteg munka, és nagyon sok verejték
Mire meglátszik az eredmény, úgy mint érték.

Nem lettél nagy vele, csak egy ember
Olyan ember, aki visszánézni is mer
Elfáradva, de büszkén, emelt fővel
nem lettél sztár, csak egy elégedett ember.

Ez a kérdés már megoldódott, egy csapásra
Megszületett számunkra a Nagytestvér háza
Van ott minden, kutya, macska, és főleg emberek
Aki a világ előtt semmit sem rejtenek.

Szeretkeznek bátran a kamerák előtt
Az ember mikor nézi, alig kap levegőt
Terjesztik a kultúrát, az erre szomjazó emberek
Sztárok ők minden, ahogy ott kinéznek.

Ezen csámcsog ma már apraja és nagyja
Melyiknek kerekesebb, eleje vagy hátulja
Eldönteni nem könnyű, hiszen minden Sztárok
Nyáját őrző pásztorral sem azonos a kultúrájuk.

Szégyenérzés nélkül vetkőznek a lányok
Fűtött helység lévén, ők meg nem fáznak
A Nagytestvér dolga, hogy gondoskodik róluk
Ezt a magas kultúrát, jó pénzért bámuljuk.

Sztárok születnek ily alacsony színvonalon
Nem marad a lelkemben egy cseppnyi nyugalom
Ilyen sztárokkal megyünk Európába
Az átlag embernek minimálbérért csorog a nyála.

Ott is van ám domborulat, csak nem olyan kerek
Felnevelt ő már vagy három gyereket
Hátulja is kerek, már lassan ki is látszik
A minimálbéréből ruhára nem telik.

Tiszteletbe tartva az emberek másságát
Így hódítsuk meg, majd Nyugat-Európát
Addig azért nem ártana észrevenni az Igazi Sztárokat
Aki leveszik más válláról az anyagi gondokat.

Ne a Szeretetszolgálat takarja be az elnyűtt testeket
Akkor észrevétlenül is, nagy sztárok születnek
Ők vigyék világgá a magyar műveltséget
Létebiztonságot adni, minimálbér helyett.

Szüreti öröm

A Kömlődi szőlőhegyen, a szüretelés nagyba megyen
Bő a termés, a szőlő édes, a jó termést ad a lakhegyi
mézes

Örül a gazda, fülig ér a szája

Nem veszett kárba az évi munkája.

Odajárnak sorba a környékbeli népek
Milyen finom bort adott ez a lakhegyi mézes
A gazda büszkén kínálja a hegy levét
Mintha nem is pénzért, hanem ingyen vinnék.

Tiszta udvar, rendes ház, a pince kulcsra az asszony
vigyáz

Ő adja meg e háznak igazán a rangját

A környékből a népek minden őt csodálják

A munkanélküliek nála a nyálukat csurgatják.

Vége felé közeleg a szüreti munka

A jó uzsonna kívánom, hogy váljon a javunkra

Jó étvágygal falatozik a szüretes nép

A tavalyi borból öblíteni maradt még.

Járjon szerencsével az ilyen szorgalmas gazda

Kérdés most már az, hogyan megyünk haza

A szüretes népen is ugyan csak meglátni

Jó bort ad Kömlődön ez a huncut lakhegyi.

Egy kiállítás képei

“Ráfeszítem kezem a máramarosi tájra s az illatos széna-selyembe burkolt dombok domború balmaid átkarolom.”

(Serényi-Spenger Ferenc: Sziget)

Ütő Erzsébetnek nem volt még kiállítása Magyarországon. Olaszországban már megismerhették képeit, gyűjtői, rajongói figyelemmel követik pályafutását Németországban is, főleg a Wuperthal-i bemutatkozása óta.

Most Pakson is megcsodálhattuk érzékenységgel teli akvarelljeit.

Hogyan lesz egy háromszéki sokgyermekes család kislányából festőművész az ötvenes évek Romániájában? Élete maga a kortörténelme, melyben keveredik az értelmetlenség az öntudatra ébredéssel, a tudatoság a fölfoghatatlansággal, a talajvesztés a biztosnak hitt révbeérkezéssel. Kolozsvár, 1956, majd utána a leszámolás a társak elhurcolása, s végül a székellyföldi lánynak egy idegen világ: Máramarossziget. Itt kell élnie, itt kell boldogulnia. És lassan Sziget az otthonává válik, belopakodik a szívébe, s ma már, ha képeit nézzük, csak Máramarost látjuk a maga különös színeivel, hangulatával. Nem a Székelyföld, hanem Máramaros festője Ütő Erzsébet.

Adorján Endre - maga is erdélyi művész - a nagybányai festőiskola késői folytatójának nevezte bemutatva képeit a megnyitón. Színei, ecsetkezelésének lendülete, a megragadott pillanat ábrázolása láthatatlan szálként kapcsolja elődeihez

Ütő Erzsébet képeit.

No, és amit ezek a képek sugároznak! A táj választott otthonává vált a művésznek, érti és szereti ezt a világot, színeit, formáit már lényé részévé tette, s benne él. Ha ilyen ez a világ, hát így jelenik meg a képeken: sötét és hideg színekben, ahogyan a tömbházbeli lakás erkélyéről látszik; álomszerű és fátyolos, ahogy a malomkerti sétány kanyarog az alkonyi fényben; napsütötte és ragyogó, ahogy az utolsó ház ablakai felragyognak a Mara völgyében, mielőtt a Gutin sötét erdei útjára rátérünk; vagy kék és nyugodt, mint az Iza a

töltés oltalmában. És a fák! Ütő Erzsébet szereti az öreg, korhadó, gyökerükkel már alig kapaszkodó fákat; festi, amíg állnak a parton, a fákat, melyek alatt a szigetiek az Iza parton nyaranta üldögélnek.

Barátom, ha Szigetet ismered, és nem a mostani elesett állapotában találkozol e várossal először, ha tudod, milyen volt hajdánán, fölled e táj régi szépségét ezeken a képeken.

Innen indult hajdan a fiatal Arany vándorszínész korában (mert az is volt a későbbi komoly akadémiai titkár, a Toldi költője) gyalog haza Szalontára; itt élt a komoly tudós Szilágyi István, aki versírásra buzdította a szalontai segédjegyzőt, Aranyt; ide érkeztek Galíciából a hazáért életüket is adó Lenkeyhuszárok, kikből később Jókai jóvoltából regényhősök lettek; itt tanított a 20. század elején a magányos, mindig álmodozó Juhász Gyula; itt komoly jurátusok sétálgattak az Iza partján készülve a jogi pályára, mert jogi akadémiaja is volt e városnak hajdan és számtalan nagyhírű iskolája. S bizony Adorjáni Endre joggal említette a nagybányai festőiskolát, melynek hagyományait Ütő Erzsébet képein felismerni vélte. Hiszen Sziget szülötte Hollósy Simon, aki müncheni tanulóévei után 1896-ban a köréje csoportosult tanítvá-

nyaival Nagybányán új szakaszt nyitott a magyar festészet történetében. Aztán minden elveszett, a város elvesztette javait, a haza elvesztette Szigetet, s a hegyek s vizek övezte városban ma már hiába keresed a hajdani fényt.

Megtalálsz azonban valami elveszettnek hitt szépséget ezekben a képekben: egy szélben bólogató nyárfában, egy öreg fa szívbe-markoló haldoklásában, az Iza tükrén megcsillanó napfényben, egy erdei házikó csendes udvarában, megtalálsz hát egy régmúlt világot, ha megállsz Ütő Erzsébet képei előtt.

Miért éppen Pakson láthatók e képek?

Dunántúl s a Duna maga kissé messze esik az Iza és Tisza közé szorított várostól, de mit sem számított ez akkor, mikor Paks hírére vette, hogy Máramarossziget mintegy ötven év után ismét saját erőből magyar iskolát alapít, s elkelve bizony a segítség. Először iskolabútor, aztán könyvek érkeztek Paksról. A köszönet szép volt, húsvét vasárnapján az ősi református templom falai között hangzott el, kár hogy a paksiak nem hallhatták.

De itt járt advent első hetében Ütő Erzsébet, hozta Máramaros színeit és fényeit, könnyeit és derűjét a Péger-galériába a paksiaknak, hogy elmondjon valamit arról a tájról a Duna mentén élőknek.

■ *Serdültné Benke Éva*

Határon túli magyar középiskolások tíz olvasótáborára Cseresznyépusztán

A paksi Városi Művelődési Központ 2003 nyaráig tízszer rendezte meg Cseresznyépusztán a határon túli magyar középiskolások olvasótáborát.

Olvasgatom a diákok köszönőleveleit, a tanárok szakmai összefoglalóit, a sajtóbeszámolókat (az egyik újságíró kis-Szárszónak nevezte ezt az évről-évre újjászülető szellemi műhelyt), nézegetem a tábori életről készült fényképeket, és emlékezem.

Talán a helyszín: az egykori pusztai iskola (amely hat-hét kilométerre van a várostól) és a mellette hallgató fenyves, az akácok, a csend adta az ötletet: hívjunk ide (ahol már évek óta táboroztak paksi és Tolna megyei tanulók) magyar középiskolásokat a határon túlról, hogy együtt legyenek, hogy együtt gondolkodjanak a magyarság történelméről, hogy megismerjék (megismertessék egymással) az egyetemes magyar irodalom egy-egy jelentős életművét, alkotóját.

A Magyar Műveltség Szolgálat (amely a határainkon túl élő magyarok kulturális fejlődésének támogatására alakult) csoportjainak küldtünk először meghívót Újvidékre, Temesvárra, Lupénybe, Bukarestbe, Nagymuzsalyra, Beregszászra, Marosvásárhelyre.

A kézdivasárhelyi Bod Péter Tanítóképzőt egy paksi középiskolai tanár közvetítésével találtuk meg, a zentai diákok az ottani és a paksi művelődési központ kapcsolatai révén jutottak el Cseresznyésbe.

Galántáról és Viskről a testvérvárosi kötelék okán hívtunk diákokat és tanárokat. Voltak a háborús Horvátországból is vendégeink, sőt: Cseresznyés híre Houstonba is eljutott. Onnan pedig egy magyar diáklány érkezett kanadai barátnőjével az olvasótáborba.

Először 1994 nyarán vertünk sátrat. Tolna megyéhez kötődő írók, költők (Babits Mihály, Baka István, Garay János, Illyés Gyula, Lázár Ervin, Mészöly Miklós, Tolnai Lajos, Vörösmarty Mihály) munkásságával ismertették meg a vendégeket paksi középiskolai tanárok. Lázár Ervinnel, és az azóta elhunyt Pákolitz Istvánnal, Ordas Ivánnal személyesen is találkoztak a fiatalok. Akárcsak - évekkel később - Czakó Gáborral. Csengey Dénesről előadás szolt, és megnéztük a portréfilmjét 2000-ben. Baka István életművét is akkor ismerték meg tüzetesebben a tábor vendégei, a verseiből és a Szekszárdi mise című kisregényéből szerkesztett monodrámát is.

Meglátogattuk a táj irodalmi emlékhelyeit azon a nyáron. Sárszentlőrincen azt a házat, ahol Petőfi lakott, Uzdon a négyökrös szekér nyomában jártunk. (A jármű, előtte az igavonókkal ott áll fába faragva az egykori uzdi Feördeös-kúria udvarán.)

A simontornyai járás alszolgabírája - mint tudjuk Illyés Gyula Petőfiről szóló könyvéből - a derest, mint a népnevelés és a közigazgatás leghelyesebb eszközét emlegette egyszer ebéd közben Sasséknél, ahol Petőfi Sándor addigi élete legboldogabb idejét töltötte. "A per amice kezelt költő - írja Illyés - felháborodva csapja le a kanalat, s dohogva rohan ki rendes tartózkodási helyére, a méhesbe", ahol megírja. A magyar nemes című verset. Ezen a nevezetes helyen is eltöltött kirándulócsoportunk egy félórásckát.

Voltunk Illyés Gyula egykori iskolájában is. A költő szülőháza helyén álló kopjafánál egy nagymuzsalyi diák szavalt. (Évekkel később a Beregszászi Illyés Gyula Nemzeti Színház művészeként láthatták az akkori olvasótáborozók Eliot: Gyilkosság a székesegyházban című drámájában.)

Felsőrácegresről Szekszárdra, Babits Mihály szülőházában berendezett irodalmi múzeumba vitt az utunk. "Magyar vagyok, lelkem, érzésem örökséget kapott, amit nem dobok el." Réti Árpád színművész hangját hallom Babits verseiből összeállított előadójegyzékéből. (Az egri Gárdonyi Géza Színház művésze Arany János balladáit is előadta egy másik alkalommal a cseresznyési közönségnek.)

Később jártunk Mohácson, Pécsen, Szigetváron, Veszprémben, Dunaföldváron, Kecskeméten, Budapesten, a Kiskunmajsza melletti Marispusztán, Pongrátz Gergely 56-os múzeumában, fürdöttünk a Balatonban.

Kőváry László paksi református lelkész (aki haláláig tevékeny támogatója volt az olvasótábornak) templomi szolgálatra, utána pedig gyülekezeti ebédre hívta az első táborozókat "Tebenned bíztunk eleitől fogva..." énekelte a gyülekezet a záróéneket együtt a diákokkal.

"A táborzáró ünnepi hangulatát emelte a versmondók "Sors, megírva" című műsora, amely betekintést nyújtott a kisebbségi lét mindennapjaiba, s alap gondolata: a minden nehézséget vállaló, a szülőföldre való feltétlen ragaszkodást vá-

lasztó életszemlélet tudatosítása volt.” Így foglalta össze szándékát Vidnyánszky Józsefné, a beregszászi színház rendezőasszisztense.

A színjátszók az "Ilók és Mihók" című népmese dramatizált változatát vitték színre, Cukor György költő rendezésében. A darab szövegét más népmesék fordulataival, szólásokkal egészítették ki, melyekben megmutatkozik a népi kifejezés élénksége, láttató ereje. A kórus és szóló váltogatásával kiemelték a cselekmény csomópontjait, ellenpontozták a narrátort... a színjátszók mozgása karakterjelölő, parodisztikus, helyszínt jelölő (tavon úszkáló vadkacsák, erdő, vásár ringlisspillel, máglya, királyi udvar...) volt.

"A szereplők - írta a rendező - erős improvizációs készséggel adtak a szövegnek elevenséget, megelőlegezván a sikert", amit egy év múlva Páskándi Géza: Az eb olykor emeli lábát című mesejátékának előadásával megismételtek. "... sok játzó személy jelentkezett, így a szerzői instrukciók nagy része is színre került, két szereplő a függönyt is eljátszotta."

Ebben az évben őstörténetünkről, az őshaza-elméletekről, a magyar keresztény kultúra egységének megteremtéséről esett szó az előadásokon.

Szarka László történész az 1920. június 4-i trianoni békeszerződésnek szerteágazó előzményeit vette számba.

Ekkor versmondó-, műelemző-, őstörténeti műhely és Radnóti-kör működött.

Az őstörténeti kiscsoport munkáját (amely a hunokról, a mongolokról, az avarokról, a buddhizmusról és a kettős honfoglalásról, Julianus barát útjáról, Vámbéry Ármin életművéről... otthon készített dolgozatok felolvasásából és megvitatásából állt) Murvay Béla marosvásárhelyi tanár Noé bárkájának metaforájával foglalta össze esszéjében.

"A tanulók dolgozatai nem törekedtek semmilyen rejtély feloldására... csupán arra szorítkoztak, amit nagyozás nélkül, diákfejjel el lehet végezni, körülhatárolni azokat a területeket, ameddig őseink kutatásában még elmenni érdemes a fantázia délibábjaiban innen. Ameddig a történelem, a régészet vagy más tudományág adatai feljogosítanak bennünket. Nem szándékoztak olyan vitatott kérdéseket megoldani, amikben neves tudósok sem jutottak egyetértésre... a többség úgy érezte, hogy értelmes időtöltés volt délutánonként összeülni, és megbeszélni egy-egy dolgozat tartalmát, és kifejezte vágyát, hogy 1996-ban is részt vegyen hasonló tevékenységben." Ez meg is történt.

1996-ban Tácsi Erika temesvári tanárnő kezdeményezésére indult, és azóta minden évben megjelent az olvasótábor lapja, a Visszhang. Ebben a kiscsoportban a közírás iránt fogékony tanulók készülhettek leendő mesterségükre, ezáltal a tábor életét, kortársaik gondolkodásmódját tükröző újságot adtak az olvasók kezébe.

'96-ra kialakult a tábor alaprajza, melynek alapján mint egyházi nomádok minden évben felépítettük a közös szellemi haza egyik hajlékát: előadások, kiscsoportos tevékenység, esti pódiumműsorok, a szűkebb haza bemutatása, találkozások írókkal, költőkkel, egy-egy szerkesztőség munkatársaival, verses-zenés szolgálat a történelmi egyházak templomaiban, kirándulás, táborzáró műsor (melyet számos paksi érdeklődő is megnézett), táncház. Kiscsoportot szabadon lehetett választani, köztük biztosítottuk az átjárást, az "áthallgatást". Ezeknek a tanuló-művelődős közösségeknek a vezetői a határon túlról érkezett tanárok voltak.

Ekkor (a honfoglalás évfordulójára gondolva) Ópusztaszerre kirándultunk. "... úgy éreztem, én is közéjük tartozom. Elsüllyedt körülöttem a XX. század, s ott voltam a szekérszöggel, ostorcsapással közeledő sokasággal körülvéve" - írja le a Feszty-körkép előtti elragadtatását a "Visszhangban" egy diák.

Mit jelent Önnek magyarnak lenni? Erre a kérdésre kutatásai alapján 1997-ben válaszolt Gereben Ferenc olvasásslológus. Tapasztalatai szerint "a kisebbségi magyarok anyanyelvüknek identitásuk kialakításában kiemelkedően fontos szerepet tulajdonítanak. Azok, akik önazonosságuk egyik lényegi tartozékaként anyanyelvüket is megemlítették, az átlagnál erősebb késztetést éreztek a kulturális és történelmi hagyományok, a sajátos mentalitás és szokásvilág és egy tevőleges, a sajátos értékek áthagyományozását is fontosnak tartó identitástudat vállalására..." A Telei László Alapítvány Közép-Európa Intézetének akkori tudományos főmunkatársa beszélt arról a nyelvhasználati helyzetről is, amelyben az anyanyelv afféle "konyhanyelv" válik. Megállapította, hogy a kisebbségi anyanyelv leginkább a modernizációs centrumokban és a magasabb iskolázottságú és képzettségű társadalmi rétegekben szorul háttérbe.

A szociológus látéletét mintegy kiegészítette, igazolta Baróti Judit bukaresti tanárnő: "Olyan gyerekek kerülnek az iskolába, akik alig tudnak magyarul, így nemcsak nyelvet, a magyar irodalmat, hanem a magyar történelmet, a hagyományokat is meg kell tanítanunk, valamint azt a gondolkodásmódot, hogy miért fontos az, hogy a szórványban az ember próbáljon megmaradni annak, aminek született: magyarnak."

Az egymásra, a helyzetre, a "szétfejlődésre" való rádöbbenést is megfogalmazták a diákok: "Nekünk, erdélyieknek természetesnek tűnik az, hogy anyanyelvünkön beszélhetünk, tanulhatunk, színházi előadásokat nézhetünk meg, könnyen

hozzáférhetünk magyar nyelven írott vagy magyar nyelvre lefordított irodalmi és tudományos művekhez. A kárpátaljai magyaroknak azonban nem adatott meg ez a lehetőség... talán ezért is becsülik meg jobban azt, hogy anyanyelvükön beszélhetnek, mint mi."

"Otthon magyar tannyelvű gimnáziumban tanulok, itt mégis rájöttem: az erdélyiek sokkal többet tudnak a magyar irodalomról, történelemről" - nyilatkozta a megyei lapnak galántai kortársa. "Mi sokkal gyérebben tanuljuk a magyar irodalmat, mint a romániai magyarok" mondta iskolatársa két évvel később.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulóján a reformkortól a kiegyezésig tartó időszakot tekintetük át előadóink (Gergely András történész, Szilágyi Márton irodalomtörténész, Banner Zoltán művészettörténész) vezetésével.

Egy év múlva Schmidt Mária, Tőkéczi László történészek, Tóth Gy. László politológus pedig a magyarság XX. századi történelméről szóltak.

Szokolczay Lajos kritikus, szerkesztő a határon túli magyar irodalomról tartott előadást, Vasy Géza irodalomtörténész a kortárs magyar irodalomról.

A történelmi és az újságíró kiscsoporton kívül az anyanyelvi-népzenei és a versmondó-színjátész-műhely dolgozott évéről évre, bár filmesztétikai és az Európai Unió történetét feldolgozó közösség is szerveződött egyszer-egyszer.

"A táborozó fiatalok a magyar nyelvterület peremvidékéről jöttek. Ritkuló anyanyelvi légkörben élnek, ezért fontos anyanyelvi öntudatuk ápolása." Murvai Éva marosvásárhelyi tanárnő így foglalta össze az általa vezetett csoport célját. "A diákok a magyar nyelvben rejlő lehetőségekkel játszva gyakorolják a szép és kifejező beszédet, a helyes nyelvhasználatot. Ez a munka látványos eredményeket tíz nap alatt nem nyújt, de felkelti az érdeklődést az anyanyelv iránt, és kialakítja a nyelvi igényességet."

Fodor Rudolf galántai tanárnak, a csoport későbbi irányítójának is a nyelvi igényesség tudatosítása volt a szándéka. Ő arról próbálta meggyőzni a diákokat, hogy bátran használják nyelvjárásukat is, mert az nyelvük gazdagságát jelzi.

Ambrus Ágnes kézdivásárhelyi tanárnő minden eddigi olvasótáborba elkísérte tanítványait, és vezette a verselemző-színjátész csoportot. Munkájának célja a befogadói képesség fejlesztése, a "bennünk rejlő alkotói képesség felszínre hozása, mindezt játék révén, kreatív-produktív módszerekkel."

"Játszani hívtam a diákokat, játszani mindent, ami élet, mert játszani gyönyörű. Megtanuljuk azt is, hogy a vers viasz, ha szomorú is. A diákok érdeklődését leginkább azzal lehet megragadni, ha úgy választok verset, színdarabot, hogy kedvükre való legyen, és mindenki valamilyen módon részt vegyen a játékban, mindenki elmondhassa az ötletét. A produkciót így közösen alakítjuk."

Részletek a "Visszhang" 2003-as számából, a tanárnővel készített interjúból: "Otthon, amióta tanítok, diák- és felnőtt színjátézcsoportot is vezettem... nagyon "munkás" ez a csoport, sok munkát igényel, valódi együttműködést. Nagyon oda kell figyelni egymásra. Én úgy érzem, érdemes volt elkezdeni ezt a tevékenységet. Élménytelni munka ez, nagyon sok diákkal ismerkedtem meg. Paksi versíró diákok, ma már egyetemisták is visszajönnek ide.

Meggyőződésem, hogy mindenki képes arra, hogy versértő legyen, és kifejezően mondjon verset. A színjátézcsoportról pedig annyit, hogy a játék, a játékkedv, a játékképesség minden diáknak, fiatalnak sajátja, tehát mindenkinek helye lehet itt."

Ebben a csoportban a diákok kortárs költők (Király László, Kovács András Ferenc, Fekete Vince, Anavi Ádám, Sziveri János, Zs. Nagy László... és mások) költészetével foglalkoztak, templomi műsoraikat Reményik Sándor, Dávid Tünde, Magyarai Lajos, Áprily Lajos, Bartalis János... verseiből állították össze.

A táborzárón évről-évre nagyszámú paksi érdeklődő előtt Lázár Ervin: A Négyszögletű Kerek Erdő című meséjét, Vadrózsák címmel népmeséket, népballadákat, népdalokat, Az ördög és a székely menyecske című népmese dramatizált változatát, Weöres Sándor: Csalóka Péter című mesejátékát adták elő, Robert Burns: Falusi lakodalom című versére készítettek variációkat.

Hivatásos előadóművészek is fölléptek esténként a pódiumra, találkoztunk a Kortárs, a Hitel, a Somogy, az Új Dunatáj szerkesztőivel, anyaországi irodalmi, történelmi művészeti folyóiratokat (a már említetteken kívül: Új Forrás, Tiszatáj, Magyar Napló, Holmi, Tekintet, História...) is vittek haza a diákok.

"A História-nak vettük talán legnagyobb hasznát - mondta egyszer egy újságírónak készülő diák -, mert így hozzájutottunk a nekünk tanított történelemhez képest másmilyen történelemhez: a saját történelmünkhöz."

Ennek a történelemnek a további tanulmányozása a következő évek feladata lehet.

Megjelent a Könyv és Nevelés 2003/4. számában.

Paksi Tükör

tartalom

- 1 Egynémely nevezetes anekdota Deák Ferencről
- 6 Schleicher Vera: A paksi Telkes Gazdaság szervezete és működése
- 25 Ónodi Gyöngyi: Koszorús László egy paksi kézimunka-előnyomó
- 35 Pál J. Péterné: Kurosawa Akira Ren című filmjének makrostrukturális elemzése
- 41 A rettenet színháza
- 48 Miklós Imre: Még most is ég a tűz
- 51 Varga Gabriella: Kikelet
- 52 Paksi költők versei: Hoffmann Ádámné, Mukli Petra, Trapp Ferenc, Kacsó Tibor, Adorján József
- 63 Serdülné Benke Éva: Egy kiállítás képei
- 65 Gutai István: Határon túli magyar középiskolások tíz olvasótábora Cseresznyépusztán

PAKSI TÜKÖR

Irodalmi-művészeti és helytörténeti szemle

XI. évfolyam, 1. szám, 2004 áprilisa

Szerkeszti a szerkesztő bizottság

Felelős szerkesztő: Beregnyei Miklós

Rovatszerkesztők:

Lovásziné Anna, Györffy József, Szabó Péter, Szarka József

Tördelés: Törökné G. Judit

Kiadja: a Jámbor Pál Társaság

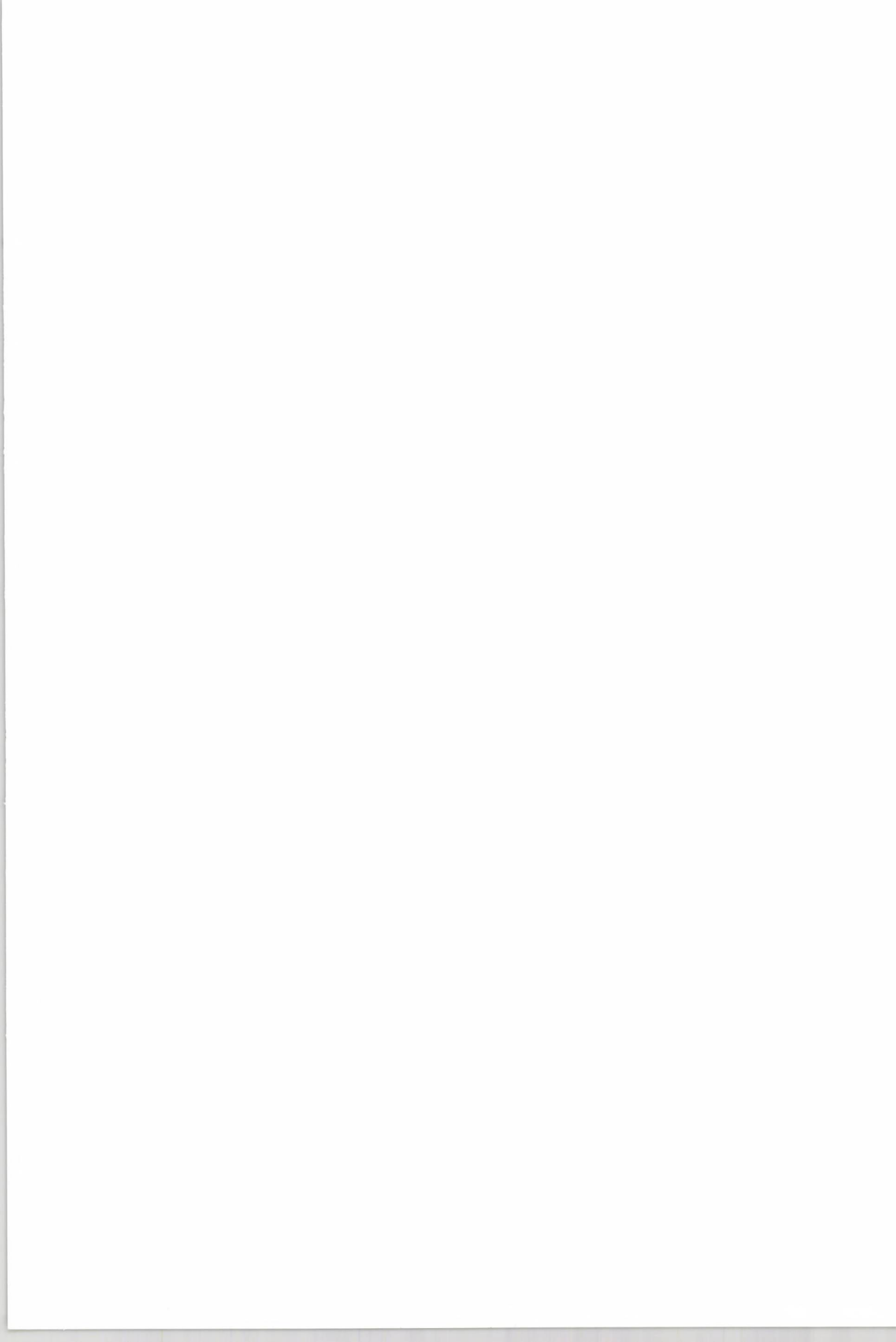
Felelős kiadó: a JPT elnöke

Készült: PA Rt. Nyomda 2004/782. sz.

Felelős vezető: Slonczki István

A szerkesztőség címe: Paks, Városi Könyvtár, Villany u. 1.

HU-ISSN: 1218-2109

Piaci árusok a paksi piacon előnyomott mintájú blúzban 1959-ben

